Poštarina plaćena u gotovom.

BROJ 2. ZAGREB, VELJAČA 1923. GODIŠTE XLIV.

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

UREDILI: Dr. EDO LOVRIĆ, KR. SVEUČILIŠNI PROFESOR

Dr. Pavičić Slavko
odvjetnik
Palmotićeva 26. Zagreb

Plemićke zadruge (Svršetak), dr. Dragutin Tončić, banski savjetnik 65

Nekretnine se u Vojvodini mogu pravovaljano otudjivati samo pismenom ispravom, dr. Srećko Zuglia, docent subotičkoga prav. fakulteta . . 70

Neke primjedbe projektu kaznenoga zakona, dr. Stanko Frank, priv. docent na zagrebačkom Sveučilištu 82

Nešto k izbornom zakonu, dr. Milan Pinterović, odvjetnik u Osijeku 87

Pravosudje: — Gradjansko 89

Društvene vijesti 94

Literatura 95

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 2. GOD. XLIX.

Uredili: Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor, Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB VELJAČA 1923

Plemićke zadruge.

Piše dr. **Dragutin Tončić,** banski savjetnik.

(Svršetak).

Kako razabiremo iz vladine gradje za reformu zadružnoga zakona, sakupljene od god. 1884. do god. 1889., zatim iz raznih anketnih i saborskih rasprava, bijaše općenita želja seljačkoga plemstva, da se zakonodavnim putem plemićke zadruge izuzmu ispod udara općega gradjanskoga zakona te da se zadružno pravo i upravna sudbenost protegne i na te zadruge.

Plemićkih zadruga bijaše tada još oko 2000, i to rastepenih po pojedinim mjestima županije zagrebabačke, križevačke i varaždinske, a bijaše ih 14 i u Slavoniji, u županiji virovitičkoj. Najviše je tih zadruga bilo svakako u plemenitoj općini turopoljskoj (650 kuća) i oko Križevaca u općinama sudovačkoj i sv. Petar-orehovačkoj (604 kuće), a u županiji varaždinskoj bile su te plemićke zadruge već tada većinom potajno razdijeljene i do skrajnosti rascijepane.[16])

Zemaljska vlada u svojem obrazloženju k osnovi novoga zakona o zadrugama naročito ističe, da se unutarnje ustrojstvo plemićkih zadruga u ničem ne razlikuje od onoga, što postoji u urbarskim zadrugama, i da medju njima nema bitne razlike.[17]) Nu sama zakonska osnova u bitnosti se tomu protivi i principijelno od toga odstupa.

U anketnoj raspravi i kod rasprave u saborskom odboru isticana je i obrazložena potreba, da se plemićke zadruge u zakonu posvema izravnaju s urbarskim, jer da medju njima nema upravo nikakove razlike. Ustanova pako §. 59. zak. o zadr. od 9. svibnja 1889., kako je kodificirana u tom zakonu, prihvaćena je u saboru bez zasebnoga raspravljanja onako, da su prema predlogu vladine osnove

[16]) Dr. M. Cuculić-Bitorajski: Plemićke zadruge, »Općinar«, 1888., str. 81.

[17]) Dr. Dragutin Tončić: Zakon od 9. svibnja 1889. o zadrugama, Zagreb, 1902, str. 117.

učinjene vrlo znatne bitne razlike izmedju urbarske i plemićke zadruge.

I tu je zakonodavac stao na pol puta, priznavajući princip, koji nije dosljedno proveo. Plemićkoj se zadruzi u toj zakonskoj ustanovi priznaje zadružno svojstvo upravo kao i urbarskoj zadruzi, a faktično joj se oduzimlje jedno od bitnih njezinih obilježja, prema kojemu zadružni zemljišni posjed pripada onima, koji u zadruzi zajedno žive i zadružnu zemlju obradjuju.

Općenito je načelo zadružnoga prava, osnovano na običajnom pravu, da muškarac, kada se oženi iz zadruge i osnuje sebi svoje ognjište ili stupi kao ravnopravan član u tudje gospodarstvo, prestaje biti članom rodne svoje zadruge i gubi sva prava na njezinu imovinu. Isto vrijedi i za ženu, kada se uda iz rodne svoje zadruge. Takovi muškarci i žene ne spadaju više prema narodnom shvaćanju, koje je u §. 50. zakona od 9. svibnja 1889. a zadr. uzakonjeno, u rodnu svoju familiju i nemaju više nikakova prava na imovinu svoje rodne zadruge, iz koje su trajno istupili. Takodjer oni članovi zadruge, koji stupe u svećenički stališ, koji postanu časnici ili činovnici, ili steku drugo koje mjesto, s kojim je spojena svojevremena opskrba, zatim oni članovi, koji samostalno nastupe kakov obrt ili trajno poduzeće, gube prema običajnomu pravu, koje je uzakonjeno u §. 51. istoga zakona, svojstvo pravih članova zadruge. Konačno i oni zadružni članovi, koji su dulje vremena neovlašteno odsutni iz zadruge (pet godina nakon navršene punodobnosti prema §. 53. cit. zak.), gube zadružno ovlaštenje i svako pravo na zadružnu imovinu, ma da i nisu za njih nastupili prije pomenuti uvjeti.

Pokretni se je zadružni imetak dijelio redovito kod diobe medju sve članove zadruge, ali se je uvijek kod toga uzimao posebni obzir na one članove, koji su taj imetak stekli, za razliku od članova nedoraslih, koji u sticanju nisu mogli sudjelovati.[18])

Po lozama se pako pokretna zadružna imovina nije nikada dijelila, a §. 33. cit. zakona propisuje naročito, da se sva imovina pokretna dijeli medju sve članove zadruge na jednake dijelove, jedino članovi ispod 16 godina da dobivaju polovicu dijela.[19])

[18]) Po starodavnom običaju u nekim zagorskim kotarima, jednako u plemićkim kao i u urbarijalnim zadrugama, smatrala su se i manja drvena nepodzidana zdanja, naročito komore za stanovanje pojedinih zadrugara, pokretnim stvarima i dijelila ne po lozama, već medju sve odrasle muške članove zadruge na jednake dijelove. I judikatura je stojala na tom stanovištu, sve dok nije zem. vlada, odio za unutarnje poslove, rješenjem od 12. rujna 1898. br. 70.778 ex 1896. izrekla, da po smislu §§. 293., 294. i 297. o. g. z. stvari, koje se grade na zemljištu i podu u toj nakani, da na njemu trajno ostanu, kao: kuće, druge zgrade i t. d., spadaju medju stvari nepokretne, kako to proizlazi i iz §. 7. zakona od 9. svibnja 1889. o zadr. te iz al. 2. §. 36. provedbene mu naredbe, dočim se na običaje, kada bi takovi i postojali, može imati obzir samo u onim slučajevima, gdje se zakon na njih naročito poziva (§. 10. o. g. z., arg. §. 60. cit. zadr. zak.)

[19]) Judikatura bijaše u tom uvijek suglasna, da se pokretnine prigodom diobe ne dijele na pojedine osobe, niti se istima posebice dopituju, već se dopituju dotičnoj lozi, kamo pojedina osoba spada, po broju duša, koje se nalaze u dotičnoj lozi, jer bi se inače kućanstvo i poraba same stvari uništila, a glava obitelji, isplaćujući svakoga člana u pokretninama, učinila nesposobnom za dalje gospodarstvo u dotičnoj lozi i posve za to gospodarstvo upropastila.

Nu zakonodavac ne priznaje za plemićke zadruge tih općenitih načela zadružnoga prava, osnovanih na običajnom pravu, već u kontradikciji s narodnim običajima i pojmovima propisuje u §. 59. zadr. zak., da to pravo ne vrijedi za plemićke zadruge. Odredjuje uz to u toj ustanovi naročito, da ženska glava ne gubi prava, koja ju idu kao predstavnicu loze, kada se uda u zadruzi za zadrugara. Isto tako ne gubi ta prava, ako se uda iz zadruge. A i muškarac ne gubi prava na zadružnu imovinu, kada se oženi iz zadruge.

Medju predstavnička prava spada naročito po smislu §. 29. cit. zak. aktivno diobno pravo, t. j. pravo tražiti diobu. Na tom osnovu zavladala je u judikaturi praksa, da se na zahtjev svakoga takvog pojedinog muškarca i pojedine žene mora dozvoliti dioba plemićke zadruge, ma da se diobi protivila i većina u zadruzi živućih predstavnika, jer im pripada aktivno diobno pravo i jer redovito ne posjeduju ništa od zadružne imovine, a to je u smislu §. 38. zak. i §. 23. provedbene mu naredbe dovoljno važan razlog, da se dioba dozvoli i na zahtjev manjine.[20]) Isto to pravo vrijedi i za svećenike, činovnike i obrtnike, te sve zadružne članove, koji izbivaju iz zadruge, jer alineja 2. §. 59. cit. zak. propisuje, da ustanove §§. 51. i 53. toga zakona ne vrijede za plemićke zadruge.

I udovica i domazet bez djece imadu u plemićkoj zadruzi po cit. ustanovi §. 59. privilegovani položaj. Dok po §. 31. zadruž. zakona pripada udovici i domazetu (priženjeniku), kada se zadruga razdijeli, uživanje jedne četvrtine dijela pokojnoga muža dotično žene, s kojim mora da se pridruži jednoj diobnoj grani, pripada po §. 59. toga zakona takovoj udovici i domazetu doživotno uživanje cijeloga dijela pokojnoga supružnoga druga,[21]) koji dio poslije njihove smrti priraštava onima, kojima po ustanovama općeg gradj. zakonika ide nasljedstvo iza bračnoga druga dotične udovice ili udovca. Ako se dioba provede medju više diobnih stranaka, morala bi se poslije smrti takove udovice ili udovca provesti nova dioba glede dijela, koji je bio dosudjen njima samo na uživanje. Kod toga nije jasno, bi li imala tu diobu provoditi sudska ili upravna oblast, a u judikaturi takova slučaja nema. — Ne znamo, zašto je zakonodavac ovom usta-

[20]) Rješidbom zemalj. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 27. veljače 1911. br. 12054, dopituje se jedna trećina cijele pokretne i nepokretne zadružne imovine prije trideset godina iz plemićke zadruge Klarić kbr. 10. iz Plesa izudatoj predstavnici loze, koja je, ne uživajući kroz cijelo to doba ništa od zadružnoga dobra, zatražila diobu, a diobi se protivile preostale dvije loze sa svojim predstavnicima, koji su u zadruzi sa svojim obiteljima živili.

[21]) Prema rješidbi pokr. uprave, odjeljenja za unutarnje poslove, od 25. travnja 1922. br. 21.495 pripada im i doživotno uživanje s tim dijelom skopčanoga prava u zemljišnoj zajednici, dočim im u urbarskoj zadruzi to pravo ne pripada.

novom odstupio od općega načela zadružnoga prava, jer razlog zato nije spomenut ni u obrazloženju zakonske osnove, a ni u anketnom ni u saborskom raspravljanju.

Isto se tako ne zna za razlog, sbog kojega je u toj specijalnoj ustanovi odredjena dioba pokretne imovine plemićkih zadruga po lozama, a ne po zadružnim članovima, kao kod urbarskih zadruga. Nepojmljivo je to naročito za one loze, kojih članovi nisu nikako participirali kod sticanja zadružnih pokretnina, jer nisu živili u zadruzi, a niti privredjivali u njenu korist često kroz cijele decenije, već koji su živili i sticali sebi u korist u svojem zasebnom gazdinstvu.

Za diobu starinske zadružne nepokretne imovine odredjuje se dioba po lozama, kojih su predstavnici bili u životu 1. siječnja 1837., dočim u prijašnjim zakonima nije bio taj dan naročito označen, već su se, kako je već pomenuto, loze ustanovljivale po propisu §. 731. o. g. z. i uzeli za temelj predstavnici, koji su bili na životu 1. svibnja 1853. I ta zakonska izmjena nije ničim obrazložena, a na očitu je štetu pojedinim obiteljima u plemićkim zadrugama.

Nezadovoljstvo sa zakonima glavni je razlog, što su se mnoge plemićke zadruge potajno razdijelile već prije 1. siječnja 1890., kada je stao na snagu zakon od 9. svibnja 1889. o zadr. Posljedice su počinjenih pogrješaka u zakonu u najviše dogadjaja, da su zadrugari sami sebi krojili pravdu, pa samovlasno bez oblasnoga judikata i bez svakoga sudjelovanja suda provodili u svojim zadrugama diobe, ne htijući, da im te diobe provedu sudovi po smislu poglavlja XVI. o. g. z. Tim se ustanovama nije mogao prilagoditi njihov život, već im je pravio ustuk snagom svoga organizma, koji brani svoju egzistenciju, jer one nisu odgovarale njihovom pravnom shvaćanju ni njihovim potrebama. Kod tih potajnih dioba nije redovito uzet upravo kao i kod urbarskih zadruga nikakov obzir na izudate žene i na one nekadanje članove, koji su trajno ili dulje vremena izbivali iz zadruge. Pokretnu imovinu razdijeliše medju sve zadružne članove, a nepokretnu u najviše slučajeva medju pojedine obitelji, ne obaziruć se pri tom vrlo često ni najmanje na loze.

Prema tome je u očitom protuslovlju ustanova §. 59. zakona o zadr., kada ostavlja i za plemićke zadruge na snazi propise §. 56. toga zakona, po kojima valja provesti potajnu diobu, što su ju zadrugari izveli samovlasno te bez dozvole i znanja oblasti prije 1. siječnja 1890., po faktičnom stanju posjeda. Tako je oblasno provedena većina potajnih dioba ne onako, kako je odredila ustanova §. 59., već onako, kako je po narodnom shvaćanju bilo pravo. U najviše bo slučajeva nisu izudate žene i odsutnici ni znali, da im po zakonu pripada kakovo pravo na imovinu tih zadruga, a u koliko su to znali, nisu prigovarali provedbi tih potajnih dioba po faktičnom posjedovnom stanju, jer se nisu osjećali pravno povrijedjenima. Ako su pako tim diobama prigovarali, jer ih je sam zadružni zakon u §. 56. na to upućivao, nisu mogli dokazati one uvjete, koji su prema toj ustanovi potrebni za ispravak potajne diobe novom razdiobom.

I upravna je naša judikatura prihvatila to stanovište, ali ne zato, jer je ono strogo osnovano na zakonu, već jer ga je držala za

aequum et bonum.[22]) Tako su te potajno podijeljene plemićke zadruge bile u mnogo povoljnijem položaju, nego li one plemićke zadruge, koje su ostale u zajednici i na koje se je uporavila cit. ustanova §. 59. Tom zakonskom zabludom zavladalo je za plemićke zadruge dvostruko pravo; jedno, koje normira §. 56. oblasnom provedbom potajnih dioba po faktičnom posjedu, nastalom bez posredovanja oblasti na temelju običajnoga prava, a drugo, uzakonjeno u §. 59., koje se protivi narodnomu shvaćanju, a vrijedi još i danas.

Prema naročitomu propisu imadu se specijalne ustanove §. 59. zakona o zadr. uporavljati na zadruge plemića na plemićkom zemljištu. Ne dostaje dakle samo plemstvo, već mora da je i posjed njegov plemićki ili gospoštinjski (alodijalni, dominikalni) kao opreka posjedu gradjanskomu i posjedu podaničkomu.

Zadruga de iure uopće ne postoji po našem pozitivnom pravu, dok nije u gruntovnici kao vlasnica upisana.[23]) U judikaturi se pod zadrugom razumijevaju samo one kućne zajednice, koje su u gruntovnici upisane kao zadruga. Nema li koja kućna zajednica te bitne zakonske oznake, ne odnose se na nju propisi zadr. zakona, ma i imala sve druge karakteristike zadruge, već za nju vrijede načela općega gradjanskoga zakonika. — Gruntovni upisi kućnih zajednica na zadruge osnivaju se kod nas na naredbi austrijskoga ministarstva za pravosudje od 18. travnja 1853 (d. z. 1. br. 65.), koja je promijenila cesarsku naredbu od 29. rujna 1850. o proglašenju privremenoga gruntovnoga reda za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju. Dok ova carska naredba odredjuje zemljišni upis nerazdijeljenoga posjeda nekretnina pojedinih obitelji na njene članove kao suvlasnike po razmjeru, koje valja ponajprije ustanoviti, odredjuje pomenuta ministarska naredba, da se kod kućnih zajednica u Hrvatskoj i Slavoniji imadu popisati imena ili oznake takovih zajednica, kao što su u mjestu kojem običajne, a tako i općeno ime porodice, koja je u nerazdijeljenom posjedu, a da nije potrebno navoditi pojedinih članova porodice. Ova je odredba temeljna osnova čitavomu zakonskomu zadružnomu sustavu u Hrvatskoj i Slavoniji.[24]) Nekretnine dakle, na kojima je živjelo više porodica u zajednici, imale su se upisati na zadrugu.

Po smislu te ministarske naredbe i kasnijih gruntovnih zakona valjalo je prigodom osnutka gruntovnice upisati kućne zajednice seoskih plemića na plemićke zadruge, jer je ta oznaka bila običajna u mjestima, gdje je seljačko plemstvo živjelo. Nu imade najviše slu-

[22]) Rješidba zemalj. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 19. rujna 1915. br. 52.544 ne dopituje izudatim iz plemićke zadruge Krčelić kbr. 12 iz Žlebaca ženama nikakov dio zadružne imovine, jer se je ta zadruga potajno razdijelila davno prije 1. siječnja 1890., a dan stavljenoga diobnog zahtjeva nije zatekao ni jednu od tih izudatih žena u posjedu alikvotnoga dijela zadružne imovine.

[23]) §. 3. zak. od 3. ožujka 1874. o zadr., a isto tako i §. 3. zak. od 9. svibnja 1889. o zadr.

[24]) Dr. Ivan Strohal: Razvitak zadružnoga prava u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1907., str. 86. (Preštampano iz »Mjesečnika pravničkoga društva« za god. 1906., 1907. i 1908.)

jeva, gdje su sastavljači gruntovnice u gruntovnim knjigama izostavili oznaku »plemićka« i unijeli dotičnu kućnu zajednicu u tim knjigama kao zadrugu bez te oznake. U grunt. uložcima kotara Velika Gorica nije redovito kod imena zadruge na vlastovnici označeno plemićko njeno svojstvo, dok su na posjedovnicama pojedine gruntovne stvarnosti označene naročito kao plemićko zemljište. Slično je i u drugim kotarima, gdje postoje plemićke zadruge, pa se može ustvrditi, da je neznatan broj plemićkih zadruga, kojima je plemićko svojstvo u gruntovnicu uneseno. Nu §. 59. zakona o zadr. i ne traži naročito gruntovnog upisa na plemićku zadrugu, već pominje samo plemiće na plemićkom zemljištu. Na tom osnovu tumači judikatura, da ta ustanova vrijedi i za one zadruge, koje u gruntovnici nemaju oznake plemićke, ako u njima na plemićkom zemljištu doista žive plemići. Za slučaj poreke valja da se to plemstvo dokaže. Gdje seljački plemići imadu izvorne isprave o svom plemstvu, kao što u plemenitoj općini Turopolje, lako je to dokazati. Plemićke su te isprave pohranjene u turopoljskom arhivu, a ima ih i u rukama pojedinih plemića. Izim toga je to plemstvo registrovano u temeljnim knjigama zemljišne zajednice plemenite općine turopoljske kao i u župskim knjigama, naročito u statusu animarum, koji status postoji n. pr. u župi veliko-goričkoj od god. 1827., i u kojem je svaka plemićka obitelj označena sa »nobilis«. Mnogo je teže o tom pružiti dokaz tamo, gdje su se izvorne plemićke isprave izgubile ili uništile, a župske knjige ne potiču od davnine ili im manjka kod dotične obitelji naznaka plemstva.

U gdjekojim selima podijeljeno je bilo plemstvo samo nekim porodicama, a tekom dugog vremena prisvojile su sebi naslov plemstva i susjedne druge porodice, koje su živjele na plemićkom zemljištu, ali kojima to plemstvo nije bilo podijeljeno. Tako su se na primjer svi Draganičanci smatrali po starom hrvatskom shvaćanju plemićima, a samo manji dio istih imade zato isprave.[25]

Imade slučajeva, naročito u zagorskim kotarima, gdje su kućnu zajednicu s plemićima sačinjavali neplemići na plemićkom zemljištu. Glede uredjenja imovinsko-pravnih odnosa u takovim zadrugama ne propisuje zakon ništa, pa nastaje pitanje, vrijede li glede tih zajednica propisi za urbarske ili propisi za plemićke zadruge. Tu se u pozitivnom pravu nalazi praznina, koju mora da ispunjuje sama judikatura tamo, gdje se konkretni slučaj mora da riješi, u koliko tu prazninu nisu ispunile same stranke, razdijelivši medjusobno zadružni posjed potajno onako, kako je bilo običajno, naime ne onako, kako bi se po pozitivnom pravu imale dijeliti plemićke zadruge, već onako, kako su se po običajnom pravu dijelile uopće zadruge, dakle i plemićke.

Glede plemićkih nepokretnina stoji zakonska predmnjeva, da svakolika u gruntovnici na ime plemićke zadruge unesena zemljišta sačinjavaju starinsku donacijonalnu zadružnu nepokretnu imovinu,

[25] Bresztyenszky, l. c. str. 104.

u koliko koja od stranaka ne ustvrdi i ne dokaže, da koje od tih zemljišta spada u red prikupljenih ili naslijedjenih zemalja. Pod prikupljenim zemljama razumijevaju se one nepokretnine, glede kojih se mogu pojedini zadrugari iskazati kupovnim ispravama, da su ih sami nabavili. Ove zemlje dijele se u onom razmjeru, kako glase odnosne isprave (fasije). — Tako tumači provedbena naredba k zak. o zadr. u §. 60. zakonsku ustanovu §. 59. o vrstama nekretnina plemićkih zadruga. Ali ni sam zakon ni njegova provedbena naredba ne navodi, vrijedi li ta ustanova samo za one nekretnine, koje su prikupljene prije 1. siječnja 1890., kada je zadružni zakon stao na snagu, ili i za one, koje su kupljene poslije toga dana. Prema §. 20. toga zakona, koji vrijedi i za plemićke zadruge, drži se vlasnošću zadruge svaka stvar, što ju je privrijedio kućni gospodar ili ini koji zadrugar, osim ako dokaže, da je tu stvar privrijedio svojom dopuštenom posebnom radnjom, svojim posebnim imetkom ili svojim osobnim pravom.

Ta zakonska predmnjeva vrijedi jednako za sve zadrugare, dakle i za one odrasle muške članove plemićke zadruge, koji su svojim radom i marljivošću bez sudjelovanja nedoraslih ili budućih zadružnih članova sticali novu imovinu. Prikupljena dakle po pojedinim zadrugarima zemljišta iza 1. siječnja 1890., bila ona u gruntovnici i upisana kao njihova vlasnost, smatraju se vlasnošću cijele zadruge, ako ti zadrugari ne dokažu, da su ih nabavili svojom dopuštenom posebnom radnjom, svojim posebnim imetkom ili svojim posebnim pravom.[26]

Ustanova dakle glede posebnoga načina diobe prikupljenih zemalja odnosi se samo na one nekretnine, koje su nabavili pojedini zadrugari prije 1. siječnja 1890., ako su te nekretnine upisane u gruntovnici kao njihova vlasnost. Ako su pako upisane na ime zadruge, predmnijeva se, da su i njezina vlasnost, t. j. skupna imovina svih zadrugara, ako koja od stranaka ne dokaže, da su te nekret-

[26] Prema rješidbi zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 2. stud. 1900 br. 57044. upravne su oblasti u svom djelokrugu pozvane i dužne da donesu samo prejudicijonu odluku, ima li ili nema mjesta zakonskoj predmnjevi §. 20. zak. o zadr. dočim su za sam gruntovni prenos (§. 431. o. g. z.) nadležne sudske oblasti, ako su odnosne gruntovne stvarnosti stečene na osnovi civilno-pravnoga naslova, jer upravne oblasti kao nenadležne za presudu civilno-pravnih naslova ne mogu odrediti gruntovnu provedbu

Prema rješidbi stola sedmorice od 29. stud. 1900. br. 3660. (Mjesečnik prav. društva. 1901. str. 724.) normira ustanova §. 20. zakona o zadr., predmnjevu glede vlasnosti zadruge, ali dopušta proti toj predmnjevi protudokaz pred oblašću, a ta oblast može biti samo redoviti gradjanski sud, u onom dogadjaju, gdje se ne radi o kojem faktičnom odnosu unutar zadruge, nego o prijeporu prava vlasnosti na nekretnine medju zadrugom, jednim njezinim članom, na koga su te nekretnine bile u gruntovnici upisane kao njegov osebunjak i koji se poziva na dosjelost u smislu §. 1467. o. g. z., te trećom osobom, na koju su te nekretnine naknadno kao njezina vlasnost u grutovnici upisane.

nine njezina osobna imovina (osebunjak), koja pripada prikupljenim zemljama.

Zašto zakonodavac rabi ovdje naročito riječ zemlje, a ne nepokretnine, kako ju rabi u §§. 3., 4., 30. i 32., a i u §. 59. zadr. zakona za starinsku zadružnu imovinu, nije nigdje obrazloženo. U praksi je taj zasebni naziv prikupljenih nekretnina bio razlogom, da su se zgrade, sagradjene na takvim prikupljenim nekretninama, dijelile neispravno po lozama, a ne onako, kako se je dijelilo samo zemljište.

Po općenitim načelima zadružnoga prava pripada djevojci prigodom udaje običajna oprema (miraz), koju joj je dužna dati zadruga, a ne pojedini njezini članovi.[27] i [28]

I tu zakon u §. 59. odstupa od toga općenitoga načela i propisuje: djevojci daje pir cijela zadruga, miraz (opremu) u prvom redu roditelji; ako su ovi mrtvi, bliža rodbina u zadruzi, odnosno zadruga. Plemićka dakle djevojka nema redovito prava na miraz iz zadružne imovine, dok su joj roditelji živi, a nema ni prava tražiti diobu zadružne imovine, dok joj živi otac, djed ili pradjed, jer joj manjka aktivno diobno pravo. Položaj je njezin prema tomu od udaje pa sve, dok joj živu prednici s aktivnim diobnim pravom, nepovoljniji od položaja djevojke u urbarskoj zadruzi. Nu to je nužna posljedica onoga propisa ove ustanove, koja izudatoj ženi za slučaj diobe daje ista prava na zadružnu imovinu kao i muškim članovima, odredjujući jedino, da se kod diobe ima uračunati ono, što je zadruga dala djevojci, zapravo prema §. 1218. o. g. z. njezinu mužu, u ime miraza. Ustanova o dužnosti roditelja u plemićkoj zadruzi, da dadu kćerima miraz, preuzeta je iz §. 1220. o. g. z.., ali nije protegnuta i na djedove i babe, a nije po smislu ove ustanove općega gradjanskoga zakona izuzet ni slučaj, da nevjesta ima svoje vlastite imovine, koja joj dotiče za pristojni miraz. — Ne živu li više roditelji, dužna je dati miraz bliža rodbina u zadruzi, odnosno zadruga. Zakonodavac ne

[27] Praksa se drži u tom pogledu normativne rješidbe zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 18. srp. 1899. br. 47.266., kojom je izrečeno: Djevojci pripada prigodom udaje iz zadruge miraz samo onda, ako je zahtjev za dopitanje miraza (opreme) stavila prije vjenčanja. — Miraz se odredjuje po smislu §. 54. zak. o zadr. i § 55. provedbene mu naredbe obzirom na §. 10. o. gr. z. po običaju mjesta, gdje zadruga prebiva, a ne po zadružnim imovinskim prilikama u smislu §§. 1220 i 1221. o. g. z.

[28] Zadruga je obvezana da dade djevojci miraz ne samo dotle, dok zadrugari živu u zajednici pod jednom gospodarskom upravom, i ta dužnost ne prestaje, kada se zadruga samovlasno podijeli. Činjenica bo, da zadrugari ne vode zajedničko kućanstvo, ne rješava zadrugu dužnosti pojedinim zadrugarkama prigodom izudaje dati običajnu opremu (miraz). Zadruga je tu opremu dužna dati prema propisu §. 54. zak. o zadr. Na koji će pako način takova zadruga obzirom pa razdijeljeno uživanje porazdijeliti troškove te opreme medju zadrugare, to je njezina interna stvar, koja se, dodje li u tom pravcu do prijepora, ima riješiti prema propisima §§. 22. i slj. zak. o zadr. te §§. 15. i slj. provedbene mu naredbe. (Rješidba zem. vlade, odjela za unutar. poslove, od 26. velj. 1913. br. 10.689.)

odredjuje, kada je dužna dati miraz bliža rodbina, pod kojom se moraju razumijevati svi članovi one loze, iz koje potiče djevojka, a ne samo djedovi i babe osobno, i u kom razmjeru, — a kada cijela zadruga, ako ona sastoji od više loza. Supsidijarna ova dužnost zadruge nije točno označena, a nastupa prema tumačenju u praksi samo onda, kada su u nevjestinoj lozi pomrli svi drugi članovi ili ovi trajno iz zadruge izbivaju. Isto se tako ne odredjuje, ima li se miraz dopitati po običaju mjesta, gdje zadruga prebiva, kako je to propisano u §. 54. zak. o zadr. za urbarske zadruge, ili po imovinskim prilikama u smislu §§. 1220. i 1221. o. g. z.

Za dopitanje miraza iz zadružne imovine nadležne su upravne oblasti, a za utjeranje svote u ime dopitanoga miraza nadležne su po smislu §. 46. provedbe naredbe k zak. o zadr. u savezu s §. 438. toč 4. gr. p.p. sudske oblasti. U tom je pravcu ustaljena praksa, držeći se načela, da su za rješavanje svih prijepora iz zadružnopravnih odnosa nadležne isključivo administrativne oblasti, a medju takove prijepore spada očito i dopitanje miraza djevojci, kada se udaje iz zadruge.[29]

Principijelno pojedini zadružni članovi nemaju svoje osobne imovine. Iznimku od toga pravila normira §. 20. zak. o zadr., koji pod pomenutim već uslovima dozvoljava pojedincima u zadruzi sticanje osobne imovine.[30]

Nu kako su ti osebunjci redovito rijetki i neznatni, uzeto je u zadružnom pravu kao pravilo, da miraz za nevjestu daje cijela zadruga iz zadružne imovine.

I od toga pravila odstupa §. 59., kada odredjuje, da su u plemićkim zadrugama obvezani, da dadu miraz za djevojku u prvom redu njezini roditelji i to iz svoje osobne imovine, jer sa zadružnom imovinom ne mogu sami bez sporazuma s ostalim zadrugarima raspolagati. Ako roditelji ili bliža rodbina tvrde, da ne mogu iz svoje osobne imovine odrediti pristojan miraz, valja da po smislu §. 1221. o. gr. z. nadležna sudska oblast odredi takav miraz ili da oslobodi od toga roditelje, odnosno bližu rodbinu. U posljednjem dogadjaju istom mora dati miraz cijela zadruga iz zadružne imovine. Ali sudske oblasti nisu nadležne da nalažu zadruzi isplatu miraza za zadrugarku, već u tom slučaju miraz odredjuju prema istaknutom već načelu administrativne oblasti. — Zahtjev dakle za dopitanje miraza u plemićkim zadrugama ima da raspravljaju i o njem odlučuju najprije sudske, a iza toga upravne oblasti, prve po načelima općega gradjanskoga zakona, a druge po načelima zadružnoga prava.

[29] Vidi rješidbu zem. vlade, odjela za unutarnje poslove i rješidbu stola sedmorice u »Mjesečniku« god. 1908. str. 523.

[30] Ova je ustanova slična ustanovi §. 19. zak. članka IV. iz god. 1870. kao i §. 11. zak. od 3. ož. 1874., te §§. 37. i 38. zak. od 7. svib. 1850. i §§. 15. i 16. zak. od 14. trav. 1880. Po §. 37. zak. od 7. svibnja 1850. imao je zadrugar neki dio zaslužbe, stečene izvan zadruge, dati u zadružnu pjenezničnicu, dočim je za posebno svoje vlasništvo u smislu §. 38. mogao sebi pridržati samo »gibivi imetak«.

U nizu loših zadružnih zakona zauzima po općenitom mnijenju prvo mjesto prvi hrvatski zadružni zakon od god. 1870., stvoren u individualističkom shvaćanju tadašnjega liberalizma dekretiranjem slobodnoga individualnoga vlasništva u seljačkim, naročito sitnim gospodarstvima.[31] Zakon je taj usvojio za zadrugu načela općega gradjanskoga zakona, proglasivši zadrugare suvlasnicima zadružne imovine, koji mogu sa svojim idealnim dijelovima po volji raspolagati, naročito zadužiti ih ili s njima oporučno odredjivati. Da čim prije zadruge uništi, dozvolio je diobu na zahtjev svakoga pojedinoga zadrugara, dapače i onoga, koji je poslije 1. travnja 1848. iz zadruge istupio, ako još svoj individualni dio iz zadružne imovine nije dobio. S tim zakonom nije bio nitko zadovoljan, jer je rdjavo djelovao ne samo radi oktroiranih najbitnijih svojih oznaka, već i radi potpunoga ignoriranja seljačkoga običajnoga prava, pa je zato već zakonom od 6. listopada 1872. sistiran.

Drugi hrvatski zadružni zakon od 3. ožujka 1874. korigirao je donekle najgrublje mane prvoga zakona, nu i on je ostao principijelni neprijatelj zadrugama, nastojeći ih svojim pogrješnim sustavom ukinuti. Ni taj zakon nije dozvoljavao osnivanje novih zadruga, ignorirajući posve činjenicu, da je do nedavna u našem narodu bila zadruga pravilo, a inokoština iznimka, i da je zadruga bila glavna, ako ne jedina, manifestacija ekonomsko-porodične organizacije kod nas u Hrvatskoj upravo tako kao i u Srbiji prije uvedenja gradjanskoga zakonika.[32]

Istom zadružni zakon od 9. svibnja 1889., nadopunjen zakonom od 30. travnja 1902., popravio je u glavnom pogrješke prijašnjih zadružnih zakona i prihvatio stanovište, koje nije bilo u dosadanjem neprijateljstvu sa zadružnim sistemom, jer zadruzi priznaje donekle karakter jurističke osobe s oblikom kolektivističnoga vlasništva, u kojem nema nasljedsva i koje je u načelu nedjeljivo, nezadužljivo i neotudjivo bez sporazuma svih ili bar većine zadružnih članova. Nu i taj je zakon načelno htio da bude samo prelaz od kolektivističkog k individualnomu vlasništvu, jer u principu ne dozvoljuje osnivanje novih zadruga ni urbarijalnih ni plemićkih ni putem nasljedstva ni ugovorom, već samo diobom postojećih zadruga u smislu dispozi-

[31] Isto tako i srpski gradjanski zakonik od god. 1844., koji u §§. 507.—529. normira zadružno pravo, a koji još i danas s malim promjenama vrijedi u Srbiji. Po tom je zakoniku zadruga individualistička institucija, djeliva i zadužljiva kao suvlasništvo, u kojoj vrijedi nasljedstvo i zakonsko i oporučno. Akoprem §§. 36. i 58. toga zakonika izrično navode, da je zadruga moralno lice, uzimlju joj §§. 507. i slj. svaku karakteristiku juristične osobe.

»Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru« od god 1888. normira zadružno pravo u čl. 686.—708. »o domaćoj zajednici«, a djelomično i u čl. 964.—968. »o kući ili domaćoj zajednici« i daje zadruzi karakter juristička lica s oblikom kolektivne svojine, nedjeljive u načelu i neotudjive, u kojoj nema nasljedstva.

[32] Živojin M. Perić: Zadružno pravo po gradjanskom zakoniku kraljevine Srbije, IV. knjiga, Beograd, 1921., str. 14.

tivne naravi ustanove §§. 36. i 56. zadr. zak., i ispravkom gruntovnice u slučajevima, pomenutim u §. 37. Usuprot je dozvolio u §. 55. razlaz zadruge, bila ona plemićka ili urbarijalna, kada je na zadružnom selištu preostala samo jedna obitelj ili samo jedna osoba, — i upis zadružnih nekretnina na predstavnika obitelji kao samovlasnika i bez privole njenih članova, bili oni malodobni ili odrasli sa svojim posebnim obiteljima, odnosno na zadnjega člana zadruge kao samovlasnika, ma i ovaj ne bio predstavnik zadružne obitelji, već prižen-njenik ili priudajom u zadrugu došla strana žena.[33] Tu zakonsku anomaliju korigirao je istom §. 5. zakona od 20. travnja 1902. o promjeni odnosno nadopunjenju nekih ustanova zak. od 9. svibnja 1889. o zadrugama .

Ne bi bila tako loša strana svih tih zadružnih zakona, što su ukidali zadruge, koliko je loša, što seljačkom pučanstvu nisu umjesto zadruge dali potrebni zato ekvivalent. Nema sumnje, da za seljačku inokosnu porodicu vrijede u našem narodu u bitnosti ista pravna načela, koja vrijede i za zadružnu, da su zadruga i inokoština prema tomu dvije vrsti iste seljačke obitelji, koja se u svojoj bitnosti razlikuje od obitelji gradjanske. Ukidajući zadruge, izjednačili su naši zadružni zakoni inokosne obitelji, koje su bile uredjivane po zadružnom pravu, s gradjanskim obiteljima, koje uredjuje opći gradjanski zakon, jer prije toga nisu stvorili nikakovih posebnih propisa za seljačko pučanstvo. I ustanova §. 761. o. g. z. izuzimlje seljačka dobra od općih propisa zakona o nasljedstvu, navodeći, da se

[33] U praksi se je za razlaz zadruge urbarske i plemićke tražila privola svih punoljetnih članova obitelji, naročito onih, koji su na zadružnom selištu sebi osnovali svoje obitelji, sve dok nije zem. vlada, odio za unutarnje poslove, normativnom rješidbom od 2. stud. 1898. br. 63.718 ex 1897. izrekla, da te privole ne treba, i obrazložila to ovako: Po temeljnom načelu, izraženom u §. 29. zak. od 9. svib. 1889. o zadr. i §§. 17., 18. i 20., provedbene mu naredbe, pripada pravo raspoložbe sa zadružnom imovinom, u koliko se tom raspoložbom iz prvobitne zadružne imovine ima osnovati gradjansko-pravno vlasništvo ili nova zadruga (§§. 36. i 56. alineja 6. istoga zakona), samo predstavniku loze odnosno obitelji, koji kod te raspoložbe zastupa čitavu svoju lozu odnosno obitelj. Prema tomu osnovnomu načelu zadružnoga prava nema rasprava, odredjena §. 56. cit. nar. možda tu svrhu, da za razlaz zadruge ishodi privolu i ostalih obiteljskih članova, koji po zakonskim ustanovama o predstavništvu obitelji na takovu privolu ni ovlašteni nisu, već joj je jedina svrha, da konstatuje, stječu li se svi uvjeti, što ih §. 55. cit. zak. za razlaz propisuje, a to: da li je na zadružnom selištu preostala samo jedna osoba ili jedna obitelj

Pozivanje na §. 36. u §. 55. nema se tako razumijevati, da je za razlaz zadruge izim zahtjeva predstavnika nužna privola i ostalih članova obitelji, pa da se u slučaju uskraćene te privole razlaz odrediti ne može, već je tim pozivanjem zakonotvorac htio samo naznačiti, da je i kod razlaza jednako kao i kod osnivanja nove zadruge prigodom diobe, ako se diobna stranka sastoji iz jedne obitelji (§. 36. al. 2.) opstanak zadruge fakultativan t. j. ovisan od raspoložbe predstavnika, koji predstavlja svoju obitelj, pa je s toga u oba slučaja i jedini vlastan u ime njezino odlučiti o samovlasničkom raspisu.

ti propisi sadržavaju u upravnim zakonima. Nu naša legislativa nije do danas stvorila tih propisa, akoprem je već preko pol stoljeća neprekidno isticana dužnost zakonodavstva, da se za seljački stalež donese posebni zakon za uredjenje njegovih imovinsko-pravnih odnosa, i akoprem se je to već od uvedenja općega gradj. zakonika neprestano obećavalo sa sviju strana, a naročito u saborskom odboru i u saboru kod raspravljanja zadružnih zakona.

Mnogo se kod nas, pa i u pravničkim krugovima tvrdi, da zadrugâ više nema. A doista je čudo, da svi ti zakoni ipak nisu uništili zadruge i da tih zadruga, zasebno plemićkih, nije posve nestalo. Iz statističkih podataka[34] proizlazi, da u Hrvatskoj i Slavoniji ima još danas 112.065 zadruga sa 857.715 zadružnih članova i s 1,222.443 katastralnih jutara nekretnina. Osim ovih 112.065 zadruga imade još 6458 u gruntovnici upisanih zadruga, koje faktično ne postoje usljed manjkavoga ili pogrješnoga gruntovnog raspisa. Od tih je zadruga 33.280 sa više obitelji, a 77.934 sa jednom obitelju, dočim ih je 851 bez predstavnika. Potajno je od njih razdijeljeno prije 1. siječnja 1890. ukupno 6.976, a poslije 1. siječnja 1890. svega 9860.

Kod stvaranja zakona od 9. svibnja 1889. o zadr. bijaše u Hrvatskoj i Slavoniji 47.834 nepodijeljenih zadruga, a oko 70.000 potajno podijeljenih. Taj broj nije bio točno ustanovljen, a sâm tadanji ravnatelj statističkoga ureda M. Zoričić, koji je tu statističku gradju uredio, navodi za te brojeve, da su nepouzdani. Bijaše bo mnogo zajednica, koje su već prigodom osnutka gruntovnice upisane kao suvlasništvo ili koje su nastale iza toga diobom starih osnovnih zadruga i bile upisane u gruntovnici kao suvlasništvo diobenika, koje su i dalje živile zajednički upravo onako, kako su prije živile u zadrugama. Te su se zajednice, bile one i potajno razdijeljene, smatrale kod sabiranja statističkih podataka — zadrugama, pa su kao zadruge i uvrštene u statističke podatke bez pitanja, da li su tako i u gruntovnici upisane. Nu ustanovljeno je autentično iz točnih diobnih i gruntovnih iskaza, da je od 1. siječnja 1890. pa do konca godine 1922. oblasno razdijeljeno 23.425 potajno razdijeljenih zadruga, od kojih je nastalo 46.046 novih u gruntovnici već upisanih zadruga, a 24.685 samovlasnika. — Broj se dakle zadruga u Hrvatskoj i Slavoniji zadnjih trideset godina nije umanjio, već usuprot povećao. Očiti je to znak, da se u zadruzi još sveudilj pokazuje narodna naša indnvndualnost te životna snaga naroda. Zadružni institut još živi u pravnoj svijesti naroda i zadruga pokazuje raison d'être baš u tom,

[34] Nešto prije svjetskoga rata spremala se je reforma zadružnoga prava, i u tu je svrhu pisac ove rasprave kao upravitelj zadružnoga odsjeka zem. vlade, odjela za unutrnje poslove, sabrao i uredio statističke podatke o broju postojećih zadruga u Hrvatskoj i Slavoniji. Te su podatke pružili sudovi kao gruntovne oblasti i opć. poglavarstva, a saopćit će se potanje prvom prigodom. — Statistički pako podaci o plemićkim zadrugama potiču iz najnovijega vremena i sabrani su takodjer sudjelovanjem gruntovnih oblasti i općinskih poglavarstva, jer se je samo tako mogao sakupiti bar vjerojatno autentični materijal.

što je niti samo zakonodavstvo, koje ju je nastojalo uništiti, nije kroz stotinu godina moglo u narodu oslabiti.

Tim statističkim podacima kao i ispitivanjem pravnih običaja ustanovljeno je nadalje, da naše seljaštvo napušta zadruge s mnogo obitelji i s heterogenim članovima, što dokazuju i mnoge potajne diobe, izvedene usuprot imperativnim zakonskim ustanovama i ususprot tomu, što ih zadr. zakon u §. 58. proglašuje nezakonitima, kao što je ustanovljena i činjenica, da većina seljaštva samo perhorescira individualno vlasništvo u svojo užoj obitelji i stvara samo kolektivizam u novim zadrugama, sastojećim samo od jedne obitelji.[35])

Sadanja je dakle glavna etapa u razvitku zadruge u Hrvatskoj i Slavoniji uzdržanje i organiziranje najuže porodice kao subjekta seljačke imovine po načelima zadružnoga prava. Tomu se razvitku načelno protivi spomenuta specijalna ustanova sadanjega zadružnog zakona o plemićkim zadrugama. I zato se je broj plemićkih zadruga zadnjih 30 godina u Hrvatskoj znatno umanjio. Većina se je tih zadruga razdijelila oblasno već prvih godina, iza kako je taj zakon stao na snagu. Diobom nastala nova zasebna gospodarstva nisu više htjela, da im privatno pravne odnose normira ustanova §. 59. toga zakona, već su tražila upis individualnoga vlasništva u gruntovnici, držeći ustanove općega gradjanskoga zakonika za uredjenje svojih privatno-pravnih odnosa povoljnijima, akoprem se ni tim ustanovama nisu mogla kroz pol stoljeća nikako prilagoditi.

Danas ima u Hrvatskoj još svega 580 plemićkih zadruga, dakle jedva samo nešto preko jedne četvrtine od onih zadruga, koje su još postojale prije trideset godina. I ove ne žive kompaktno, već rasijane po mnogim selima. Najveći ih je broj u veliko-goričkom kotaru, u plemenitoj općini Turopolje, i to u poreznoj općini Buševac 25, Cerovski vrh 19, Cvetković brdo 24, Dragonožec 35, Dubranec 15, Vel. Gorica 16, Kuće 22, Kurilovec 23, Lomnica Donja 40, Lukavec Gornji 19, Vel. Mlaka 13, Mraclin 12, Pleso 14, Vukomerić 14, te u devet drugih poreznih općina 44, ukupno dakle 335. Zatim ih ima u kotaru križevačkom, u upravnoj općini Raven 69 (najviše u selu Lemeš), Sv. Petar Orehovec 20 i Vojakovec 8; u kotaru pisarovinskom, u upravnoj općini Pisarovina 58; u kotaru sv. Ivan-zelinskom, u upravnoj općini Sv. Ivan Zelina vanjski 26, i upravnoj općini Belovar Moravše 11; u kotaru Vrbovskom, upravnoj općini Bosiljevo 19, te po nekoliko u Domagoviću, Klinča-selu[36]) i Sv. Jani (kotar Jastrebarsko), u Draganiću i Riječici (kotar Karlovac), u Mekušju (teritorij grada Karlovca) te u Gornoj Rijeci i Novom Marofu.

[35]) Živojin M. Perić l. c. knjiga I. (Beograd, 1912.) str. 90. u tumačenju §§. 507. i dr. dolazi do zaključka, da po srpskom gradj. zakoniku nema zadruge izmedju oca i njegovih maloljetnih ili punoljetnih sinova, koji s njim na njegovom imanju žive i rade.

[36]) U ovoj upravnoj općini u selu Zdenčina postoje još dvije dosada nepodijeljene zadruge i to pl. Bencetić kbr. 16, sa 40 članova i 366 jutara 737 čet. hv. nekretnina i pl. Grdaković kbr. 1. sa 25 članova i 152 jutra 551 čet. hv. zemljišta.

U kotaru klanječkom i krapinskom nestalo je posve plemićkih zadruga, što su postojale u upravnim općinama Klanjec, Vel. Trgovište, Krapinske Toplice i Sv. Križ. Isto je tako posve nestalo u zagrebačkom kotaru plemićkih zadruga, što su bile rasijane po selima Žlepcu, Bijeloj Gorici, Novacima, Medvedskom brijegu, Novoselcu, Trnavi, Sesvetama, Črncu, Rugvicama, Strmcu, Obreži i Otoku. A nestalo je tih zadruga posve i u kotaru zlatarskom i sisačkom, a i u drugim selima kotara jastrebarskoga, pisarovinskoga, sv. Ivan-zelinskoga i novo-marofskoga, kao što i onih plemićkih zadruga, za koje se navodi, da su postojale u Slavoniji.

Znatnom umanjenju broja plemićkih zadruga i njihovu nestajanju kriva je zakonska ustanova §. 59. zak. o zadr., koja je prvi put u zakonodavstvu htjela da normira privatno-pravne odnose za seljačko plemstvo, važno i zanimljivo kroz cijelih deset stoljeća u našoj povijesti, ali tako originalno, kako vidjesmo, da ga je s tim normama baš u živac pogodila.

Vladina osnova te zakonske ustanove ispravljena je i mijenjana, pa radi toga ne odgovara svojemu prvobitnomu obrazloženju. U tom se obrazloženju naročito ističe, da se općenite ustanove o najmanjoj izmjeri, ispod koje se zadružno selište nesmije ni dijeliti ni otudjiti, kao i ustanova o privoli zadrugara na zatraženu diobu, koje su kasnije uzakonjene u §§. 11., 18., 35. i 38. zadr. zak., ne će uporaviti na plemićke zadruge, »budući da je slobodna djelivost plemićkih zemljišta bila zajamčena još ustanovama hrvatsko-ugarskoga privatnoga prava, a na isti način otpada i privola nadpolovične većine glasovlasnih zadrugara k diobi«. Na to je kodifikator stavio posebnu važnost, htijući time da u plemićkoj zadruzi stvori posve drugu instituciju, nego li je stvorena u zadruzi uopće. Nu saborski odbor nije bio toga mnijenja, već je zaključio, da i na plemićke zadruge valja protegnuti sve stege zadružnoga zakona, naročito stege u pogledu slobodne djelivosti i najmanje izmjere, kao i stege glede zabrane raspolaganja, otudjivanja i opterećivanja zadružnih nekretnina, pošto isti razlozi, koji preporučuju, da se što više sačuva nekad podanički posjed, vrijede i za plemićka seljačka dobra. Stoga je odredjen ispravak po vladi predložene osnove u tom pravcu, da plemićke zadruge valja u načelu izjednačiti s urbarskim zadrugama, a u posebnome poglavlju da se istaknu samo one iznimke od toga općenitoga načela, u kojima kod seljačkoga plemstva vladaju zasebni pravni običaji. — Te su iznimke uzakonjene onako, kako je već spomenuto, a navodno temeljem ispitanih pravnih običaja. Te iznimke medjutim diraju u bitnost zadružnoga sustava, a to nije bila intencija saborskoga odbora.

U praktičnom se je životu sve više opažalo nezadovoljstvo sa specijalnom ustanovom §. 59. zakona o zadrugama. To je potaknulo zemaljsku vladu, koja je spremala nešto prije svjetskoga rata osnovu o novom zadružnom zakonu, dotično osnovu o promjeni i nadopunjenju postojećih zadružnih zakona, da je odredila ispitivanje pravnih običaja ne samo u urbarskim, već i u plemićkim zadrugama. S tim se je ispitivanjem naročito bavio najvrsniji naš poznavalac zadružnoga prava, tadanji vladin tajnik dr. Ivan Strohal, i to po principima, što ih je već prije toga ustanovio za sabiranje gradje o običajnom pravu.[38]) Taj svoj rad nije dr. Strohal dovršio, a nije ga ni obradio ni objelodanio, jer ga je u tom smrt pretekla. Nu on je već i prije toga temeljem iskustva, što ga je stekao u sudskoj i upravnoj praksi, držao, da medju najgore ustanove zadružnoga zakona spadaju ustanove o plemićkim zadrugama, i da valja čim prije dokinuti sve zakonske razlike izmedju plemićkih i neplemićkih zadruga, jer su one upravo štetne, a ni najmanje ne odgovaraju pravnoj svijesti naroda.[39]) Rat je prekinuo dalje sabiranje gradje o pomenutom običajnom pravu, a prekinuo je i rad za raspravljanje novoga zadružnoga zakona, dotično zakona, kojim bi se jedinstveno uredili imovinsko-pravni odnošaji seljačkoga stališa u Hrvatskoj i Slavoniji.

Praktična primijena pomenutih posebnih ustanova za plemićke zadruge zadaje poslije rata još većih poteškoća. Pravna svijest zemljoradnika postaje mnogo jača, a njegovo nezadovoljstvo sa zakonima, koji mu se čine nepravednima, biva općenitim poratnim mentalitetom mnogo izrazitije i opornije. Jasno se to opaža iz stotine zadružno-diobnih prijepora, što su još u raspravnom ili utočnom tečaju. Gotovo svagdje opiru se tvrdokorno u plemićkim zadrugama živuće diobne stranke ne samo dijelu u naravi, već i dijelu u isplati gotovim novcem za one svoje članove, koji su se izvan zadruge udali dotično oženili, ili koji trajno iz zadruge izbivaju Isto se tako opiru diobi nekretnina, a pogotovo još više diobi pokretnina po lozama.

Nastaje pitanje, da li je to opiranje i nezadovoljstvo općenito, jer se protivi zajedničkoj pravnoj svijesti naroda, ili ono potiče iz osobnih motiva pojedinaca, dotično pojedinih parbenih stranaka u tim zadružno-diobnim prijeporima, a ne osniva se na zajedničkim pravnim pojmovima. Za rješenje tog pitanja valjalo je ispitati pravo, kako ono u narodu živi, a ne kako je ono po mnijenju pojedinaca uredjeno u pozitivnom zakonu. Saslušanjem i ispitivanjem starijih i iskusnijih seljaka plemića u kotaru karlovačkom, vrbovskom i sv. Ivan-zelinskom ustanovili smo još god. 1911. i 1912., da se kod potajnih dioba u plemićkim zadrugama nije ni prije zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama, niti poslije toga zakona uzimao nikakov obzir na one članove, koji su se izvan zadruge udali odnosno oženili, ili koji su iz zadruge trajno odsutni, a nisu takovim potajnim diobama uopće prigovarali. Po njihovu shvaćanju pripada ženskim zadrugarima samo pravo na miraz, a nakon njihove izudaje gube svako dalje pravo na zadružnu imovinu. Medju plemićkim i neplemićkim zadrugama u tim kotarima općenito nema nikakve razlike.

[38]) Dr. Ivan Strohal: Osnova za sabiranje gradje o pravu, koje u narodu živi, Zagreb, 1909. (Preštampano iz knjige XIV. »Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena«).

[39]) Dr. Ivan Strohal: O zakonu, kojim bi se jedinstveno uredili imovinsko-pravni odnošaji seljačkoga stališa u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1905., str. 53. (Preštampano iz »Mjesečnika« pravničkoga društva od god. 1905.)

Na anketnoj raspravi u prosincu prošle godine u Velikoj Gorici, odredjenoj za raspravljanje pitanja, odgovara li ustanova §. 59. zadr. zak. pravnomu shvaćanju, običajima i potrebama žiteljstva plemenite općine Turopolje, dotično kako bi valjalo urediti imovinsko-pravne odnose u plemićkim zadrugama, a kako u plemićkim inokoštinama, saslušao je pisac ove rasprave cjelokupno zastupstvo plemićke općine Turopolje, dakle sve suce 22 plemićkih turopoljskih sučija s njihovim županom i nekolicinu kućegospodara onih plemićkih zadruga, koje još žive u zajednici pod upravom kućegospodara i nisu do sada zatražile diobu. Svi su članovi ankete, a bijaše medju njima i staraca, suglasno izjavili, da većina propisa citirane ustanove nije nikada, što oni pamte, odgovarala narodnomu mišljenju i da se te ustanove protive pravnim osjećajima i pojmovima, što medju njima vladaju i što su ih oni od svojih prednika poprimili. Svojim se plemstvom ponose, nazivaju se svakom zgodom plemićima i ne će da napuste taj naslov, koji im je već kroz više stoljeća služio na diku, akoprem se osjećaju posve jednakima sa svojim susjedima, koji nisu plemići. Znadu, da su nekada uživali razne povlastice, a danas da su i u zadrugama i u inokoštinama posvema izjednačeni i ravnopravni sa bivšim kmetovima, izim u pravu ovlaštenja na zemljišnu zajednicu svoje plemenite općine turopoljske, i zato da nema medju njima nikakove razlike ni u njihovu životu ni u njihovim pravnim pojmovima.

Ravnopravnost spola nije medju turopoljskim seljačkim plemstvom nikada postojala, izjaviše članovi ankete u većini. Ženska djeca nakon svoje izudaje redovito gube pravo na zadružnu imovinu, a ni u jednom slučaju nemaju prava da traže diobu, izim ako u zadruzi nema više ni jednoga muškoga predstavnika. Isplata dijela izudatim ženama nastala je u nekim plemićkim zadrugama samo zato, jer ju je zakon dekretirao, a u najviše slučajeva nisu izudate žene prigodom diobe ni tražile te isplate, osim ako nisu dobile nikakova miraza, a u tom slučaju iznosi isplata samo vrijednost običajnoga miraza. Po mnijenju manjine pripada za slučaj diobe izudatim ženskinjama, ako su još na životu, pravo na isplatu dijela u gotovu novcu, a ova isplata bi se imala ustanoviti prema mjesnim i imovinskim prilikama zadruge. Glede visine isplate da bi valjalo saslušati nepristrne i poštene susjede kao mirovni sud. Po njihovu shvaćanju imale bi ženske sa t. zv. »bratovskim pravom«, koje u zadruzi nemaju ni braće ni od braće djece, dobiti dio u naravi, nu nikada iz dvornoga mjesta, a niti iz prava na zemljišne zajednice (»juš«), već samo iz vanjskoga zemljišta.

Pokretnine se u njihovim plemićkim zadrugama nijesu nikada dijelile po lozama, već uvijek po broju članova, koji su u zadruzi živili u ono doba, kada se je dioba provodila, na jednake dijelove; jedino nedorasla su djeca dobivala polovinu dijela. Na izudate žene i muškarce, kao i sve one članove, koji su iz zadruge izbivali, nije se uzimao nikakov obzir. Tako se pokretnine po općenitom njihovu shvaćanju dijele i danas. Zakonska odredba o diobi pokretnina na loze tako se kosi s njihovom pravnom sviješću, da je narod ni ne

poznaje, te se njome nikada ne služi, kao što se nikada ne služi ni s ustanovom o diobi onoga dijela zadružne imovine, koji bi iza smrti udovice i domazeta imao pripasti onima, kojima po ustanovama općega gradj. zakonika ide nasljedstvo bračnoga druga dotične udovice ili udovca, jer te zakonske ustanove ne poznaje, akoprem postoji ona u zakonu već preko 30 godina.

Dioba nepokretnina po lozama ne čini se seljačkomu plemstvu turopoljskomu opravdanom i zato se je uobičajila dioba po broju muških zadrugara, dotično po broju obitelji u zadruzi na jednake dijelove. Spominju slučaj pl. zadruge Stjepanić kbr. 48. iz dolnje Lomnice, u kojoj postoje dvije loze; u prvoj lozi žive već 15 godina 3 obitelji, danas sa 23 člana, u većini muška, i jedna obitelj, koja je prije 15 god. otišla u Ameriku, a u drugoj lozi samo jedna obitelj, koja sastoji od oca i jedne njegove kćeri. Radi nesloge zatražiše kod oblasti diobu. Prema zakonu bi valjalo zadružnu imovinu razdijeliti po lozama na dva jednaka dijela, nu zadrugari razdijeliše samovlasno više silom nego milom odmah iza rata zadružno zemljište na četiri jednaka dijela medju četiri obitelji, a pokretnine medju sve zadružne članove na jednake dijelove, jedino su djeca ispod 16 godina dobila polovicu dijela, dočim su im zadružna zdanja ostala radi prevelikoga nesuglasja nerazdijeljena. Na obitelj, koja je otišla u Ameriku, nisu uzeli kod diobe nikakov obzir. Tako provedenoj diobi protivi se ona loza, u kojoj je samo jedna obitelj, a protivi se naročito diobi zadružnih zgrada na 4 jednaka dijela. Na drugi pako način diobe ne pristaju nikako ostale 3 obitelji, jer ih ne bi pripalo od tih zgrada toliko, da bi imale krov za stanovanje i mogle voditi zasebno gospodarstvo; u današnjim pako prilikama nemoguće im je graditi nove zgrade. Tako žive još i sada svi zajedno u staroj zadružnoj kući i rabe zajednički gospodarske zadružne zgrade, nu svaka obitelj gospodari zasebno s pripalim joj zemljištem, pa svaka za sebe i kuha i jede, akoprem svi stanuju u istoj kući, očekujući konac diobne svoje parnice, koja traje već 4 godine. Spominju dalje slični slučaj plem. zadruge Arbanas kbr. 28 iz dolnje Lomnice, u kojoj postoje 3 loze sa 44 člana. U prvoj su lozi bile prije 10 godina četiri obitelji, a danas imade u njoj 17 predstavnika sa 34 člana, u drugoj je lozi samo jedna obitelj sa šest članova, a u trećoj jedna obitelj sa četiri člana. God. 1914. zatražiše predstavnici druge i treće loze diobu, kojoj su se predstavnici prve loze oprli. Prije medjutim nego li je diobna rasprava bila instruirana, razdijeliše god. 1915. zadrugari samovlasno više nasiljem nego sporazumom zadružnu nepokretnu imovinu na šest ravnih dijelova, a pokretnu prema običaju po broju članova. Imovina te zadruge vrijedi danas preko milijon dinara, pa predstavnici druge i treće loze, koji više nisu ni u rodu s predstavnicima prve loze, svakako hoće svaki jednu trećinu zadružnih nekretnina, kako im po zakonu pripada, a ne jednu šestinu, kako su im ostali zadrugari dodijelili. Slični je slučaj i kod plem. zadruge Janječić kbr. 11. iz dolnje Lomnice, a imade istih slučajeva i kod drugih plemićkih zadruga u drugim selima turopoljskim, koje su se isto tako potajno razdijelile, akoprem je oblasni diobni postupak u tečaju.

Za miraz ili opremu , navode članovi pomenute ankete, da vlada isti običaj u Turopolju kod seljačkoga žiteljstva, ako živi u zadruzi, bilo ono plemićko ili neplemićko. Zadruga daje djevojci prigodom udaje iz svoje zajedničke imovine redovito pir ili gozbu, koja traje po 4 dana i kod koje se gosti 70 do 80 ljudi, a miraz daju redovito roditelji iz svoje osobne imovine (osebunjka) u onim zadrugama, u kojima ima više loza bez bližega srodstva. U zadrugama pako od jedne obitelji ili više njih u bližem srodstvu, daje miraz cijela zadruga iz zajedničke imovine. Pravila o mirazu nijesu danas u zadrugama točno ustanovljena i ustaljena, a to s razloga, što se je pravo na miraz ili opremu pod utjecajem načela općega gradj. zakonika pretvorilo u neku isplatu dijela, koji da pripada izudatoj ženi prigodom diobe rodne joj zadruge. Nekada, dok je sve seljačko plemstvo živilo u zadrugama i dok su zadruge bile veće i bogatije, a seljački plemići uzimali za žene samo djevojke iz seljačkih plemićkih porodica, nije se ni pitalo za miraz, već samo za poštenu djevojku. Zadnjih nekoliko decenija, a naročito u novije doba rijetko se već udaje djevojka bez miraza, koji postaje sve veći. Mladoženja traži redovito miraz, a ne pita više, je li nevjesta iz plemićke ili neplemićke obitelji, jer medju njima ne nalazi nikakove razlike, a ne pita isto tako, tko daje miraz, je li roditelji ili zadruga.

Miraz u novije doba sastoji redovito od nekretne osobne imovine roditelja, što ju je dobio ili otac u ime miraza ili što ju je mati naslijedila, a daje se više prema njihovim imovinskim prilikama, nego li po običaju mjesta, gdje nevjesta prebiva. Obični miraz danas iznosi dva jutra oranice, a kod siromašnijih jedno jutro. Uz to dobiva djevojka od roditelja dva ormara, dvije ladice i posteljinu, u koju se naročito ubrajaju 4 blazine i 4 jastuka, te odijelo i rublje. Nemaju li roditelji osobne imovine, što je u plemićkim zadrugama vrlo rijetko, daje miraz cijela zadruga iz zajedničke imovine. Sastoji li zadruga u tom slučaju od više loza, tada ona loza, iz koje potiče nevjesta, redovito dozvoljava ostalim lozama, da sebi uzmu od zadružnoga zemljišta za osebunjak isto toliku površinu, koliku je dobila dotična djevojka za miraz. Dopitanje miraza po sudu ili oblasti nepoznata je ustanova, s kojom se u plemićkim zadrugama po općem mnijenju nitko ne služi.

U Cvetkoviću i Domagoviću daje gozbu za nevjestu cijela zadruga. Zadrugari se tamo tuže, da ovakova gozba osiromaši zadrugu za godinu dana, jer se za ono nekoliko dana (4 do 7) u svatovima sve pojede i popije, što je spremljeno za cijelu godinu. Miraz se pako daje u gotovu novcu. Muškarac, kada mu se rodi žensko dijete, odlazi obično u Ameriku, da tamo zaradi toliko, koliko mu je potrebno za miraz kćeri. Rodi li mu se druga kći, odlazi tamo i drugi put.

Zadruga je po mišljenju većine seoskoga plemstva u Turopolju, kao i u pisarovinskom i jastrebarskom kotaru, sama sobom dobra uredba, koju su zakoni nastojali da pokvare i unište, a koju bi valjalo sačuvati i proširiti, ali ne silom, već sporazumom. Gdje nema sloge i ljubavi, nema ni zadruge. Tko hoće da živi u zadruzi sa svojom obitelju, braćom ili bližim rodom, ne bi mu se to smjelo uskraćivati. Nu nije tako sa zadrugama, u kojima medju članovima nema više ni srodstva. Takvih zadruga nestaje sve više, tvrde sami njihovi zadrugari, a na njihovo mjesto stupaju nove zadruge od jedne ili više obitelji najbližega roda, koje narod nazivlje malim zadrugama. Takve male zadruge najobičnije su sada i kod seljačkoga plemstva, koje ih stvara ne po intenciji zakonodavca kao prelaznu instituciju k individualnom vlasništvu, već kao uredbu, u kojoj je sačuvan naš zadružni sistem. Zakonodavstvo nije stvorilo kroz cijelih 70 godina zakona o uredjenju imovinsko-pravnih odnosa seljačkoga stališa, koji je sebi diobom starih zadruga osnovalo nova gospodarstva, već je prepustilo općem gradj. zakoniku s tudjim i nepoznatim sistemom, da uredjuje te odnose, pa je seljaštvo samo korigiralo i nadopunilo zakon, stvarajući u svojim inokoštinama novu uredbu — male zadruge.

Od postojećih plemićkih zadruga u Hrvatskoj ima doista kao i od neplemićkih najveći broj zadruga, koje sastoje samo od jedne obitelji; manji, koje sastoje od više obitelji medjusobno u rodu, a neznatni broj onakvih zadruga, u kojima medju članovima nema više nikakva srodstva. Takvih smo zadruga primjerice našli i u dolnjoj Lomnici. U jednoj od najvećih tamo zadruga, u zadruzi Stjepanić kbr. 49 oženio je nedavno jedan zadrugar svoju suzadrugarku, koja mu nije bila u nikakovu rodu, a i u zadruzi Klafurić kbr. 25., koja sastoji od tri loze sa 28 članova, i u zadruzi Trumbentaš kbr. 18., koja sastoji takodjer od tri loze sa 40 članova, medju kojima je 5 udovica, mogu se zadružni članovi medjusobno ženiti, jer nisu u nikakovu srodstvu. A te plemićke zadruge kao i sve zadruge sa više obitelji žive ipak u zajednici pod upravom kućnoga gospodara, što ga suglasno postavljaju svi zadružni članovi odnosno većina, i koji gospodari i upravlja u sporazumu s ostalim zadrugarima sa cijelom zadružnom imovinom, i polaže račun o toj upravi, ako to zadrugari zatraže. Prava su njegova i dužnosti običajem točno odredjene. On kupuje i prodaje u ime cijele zadruge, plaća porez i zastupa zadrugu kod sudova i oblasti. Pomenute tri zadruge izjavile su nam, da je to zastupstvo kod njih vrlo rijetko potrebno, jer već cijele decenije nisu imale više manje nikakova posla ni kod suda ni kod oblasti. Kućegospodar ima ključe od podruma, hambara i smočnice, te daje ženi, koja je izabrana za kućnu gospodaricu, brašno, meso i drugu hranu za sve zadružne članove. On kupuje radno (težačko) odijelo i obuću svim muškim odraslim članovima zadruge kao i djeci, koja idu u školu ili na pašu, iz zadružne imovine, dočim odijelo za djecu, dok nisu sposobna za rad, kupuju roditelji iz svoje osobne imovine. Udovice sebi prave ili kupuju same odijelo i obuću, a isto tako svi zadrugari odijelo za nedjelju i blagdane iz svoje osobne imovine. Svoje osebunjke obradjuju pojedini zadrugari sami, ali istom onda, kada nisu u zadruzi zaposleni ili kada zadružne poslove dovrše, a prihod im služi za nabavu odijela i obuće ženama i nedorasloj djeci, kao i za druge potrebe, npr. za sprovod žene i djece, jer zadruga nosi samo troškove pogreba za odrasle muške članove kao i troškove za njihovo liječenje. Sve to biva pod nadzorom kućnoga gos-

podara, koji odredjuje sam redoviti posao pojedinim zadrugarima i postavlja sporazumno pastira, konjara i kravara, ako je potrebno. Gospodaricu biraju žene medjusobnim sporazumom na mjesec dana ili cijelu godinu. Njezina je dužnost čuvati, pripremati i dijeliti hranu te odredjivati pojedinim ženama posao, što ga imadu u kući i u gospodarstvu obavljati.

Isto tako žive i plemićke zadruge, pomiješane s urbarskim, u upravnoj općini Pisarovina, gdje ih ima u raznim selima još 45 u zajedničkom kućanstvu, a 13 potajno razdijeljenih u više zasebnih gospodarstva. Polovica svih tih zadruga sastoji samo od jedne obitelji, a druga polovica od više obitelji. Sa mnogo obitelji poznate su tamo kao najveće plemićke zadruge Radićević kbr. 1. iz Radićevića sa 25 članova i 157 jutara nekretnina, i plemićka zadruga Kovačić kbr. 4. iz pisarovinskoga Topolovca sa 19 članova i 59 jutara nekretnina. U ovoj posljednjoj zadruzi postoje dvije loze, jedna sa 4 obitelji i 16 članova, a druga sa jednom obitelji i 3 člana, od kojih su dva ženska. Predstavnik ove druge diobne grane, koju bi za slučaj diobe po zakonu pripala polovica zadružnih nekretnina, sam navodi, da to i po njegovu mnijenju a i po mišljenju cijeloga sela ne bi bilo pravo, već dodje li do diobe, da bi valjalo dijeliti nekretnine po odraslim muškim glavama. Plemstvo je njihovo vrlo staro, ali mu povijest nije tako poznata kao povijest seljačkoga plemstva u Turopolju. Slično zemljišnoj zajednici plemenite općine turopoljske postoji i medju tim plemstvom zemljišna zajednica plemenite općine Jamnica.

Diobu zadruge ne drži seljačko plemstvo za zlo, ako za diobu ima dosta imovine i ako se o diobi zadrugari nagode. Za primjer navode plemićku zadrugu Plepelić kbr. 7 iz Plesa, koja se je razdijelila prije 12 godina nagodom bez ikakova posredovanja oblasti na dva dijela, od kojih je svakomu pripalo 35 jutara zemljišta. Pošto je staro kućište bilo premaleno za dvije diobne grane, složiše se, da ono sa svim zgradama pripadne prvoj grani, koja je iz zadružne imovine drugoj grani zajedno sa svim njenim članovima sagradila na novom kućištu potrebne zgrade za stanovanje i gospodarstvo. Prva grana sačinjava danas novu zadrugu, koja sastoji od jedne obitelji sa 18 članova, i to otac sa tri odrasla sina i njihovim obiteljima i dvije kćeri, koje su se već izudale i dobile svaka 2 jutra oranice kao miraz uz uvjet, da se odreknu svakoga drugoga prava na zadružnu imovinu. Svaki je sin dobio po ženi kao miraz takodjer dva jutra zemljišta, koje sačinjava njegov osebunjak, a sa zadružnom imovinom upravlja otac kao kuće gospodar upravo onako, kao u zadrugama od više obitelji. Druga se je grana istodobno nagodom razdijelila na tri jednaka dijela kao nove zadruge medju tri brata, koji su sestri svojoj dali za miraz ono zemljište, što ga je dobila nekoč njihova mati u ime miraza. Sve su to uredili kao dobri ljudi po običaju i svom pravnom shvaćanju, pa žive i danas u najboljoj slozi u dobro uredjenim manjim gospodarstvima. Kao oprjeku spominju zadruge, koje se o diobi točno po zakonu parbe godine i godine, radi čega nastaju medju zadrugarima sve veće razmirice, a gospodarstvo im na oči propada.

U neposrednom susjedstvu tim plemićkim zadrugama u selu Mićevcu na Savi nedaleko Zagreba postoji nadaleko poznata urbarska zadruga Bedeković kbr. 10., koja živi u zajednici pod upravom kućegospodara, a sastoji od dvije loze (»svrž« ih tamo nazivaju). Jedna loza sastoji samo od predstavnika i njegove žene, a druga od 5 obitelji sa 36 članova. Srodstvo medju njima dosiže do 5. koljena, a svi zadružni članovi žive medjusobno složno kao dobra braća, od kako pamte, bez ikakovih zadružnih razmirica. Zadruga ima 45 jutara nekretnina, a svaki njezin oženjeni muški član posjeduje zasebno svoj osebunjak do poprječno jednoga jutra zemljišta, što ga je dobio po ženi u ime miraza i što ga on obradjuje sam sa svojim težacima, dočim mu ga zadruga samo izore, a uz to ima sada 6 konja, 4 vola, 7 krava, 4 teladi i 20 komada svinja. Zadrugom upravlja kućegospodar upravo onako, kao što upravlja kućegospodar u plemićkim turopoljskim zadrugama. U njoj ima sada 9 žena, koje medjusobno izabiru gospodaricu i redušu. Konjar je isti već 35 godina, a zasebno je postavljen biroš, kravar i svinjar. Svi zadrugari spavaju u istoj kući u dvim sobama, a jedino kućegospodar sa svojom ženom i najstariji zadrugar spavaju u zasebnim komorama. Glede diobe i miraza vladaju u toj zadruzi kao i u drugim urbarskim zadrugama u tom selu, u kome nema plemića, isti običaji, koji vladaju u plemićkim zadrugama u drugim turopoljskim selima. Sadanji je kućegospodar predstavnik prve loze, koja sastoji samo od njega i njegove žene, a kojoj bi za slučaj diobe po zakonu pripala polovica od cjelokupne zadružne nepokretne imovine. Nu on i ne misli na diobu, a najmanje na diobu po lozama, koja bi — veli on — bila nepravedna i za drugu lozu sa njezinih 5 obitelji upravo ubitačna. Život u toj zadruzi, običaji i pravno shvaćanje njezinih članova upravo je onako, kao što je i u plemićkim zadrugama.

Najstarija je seljačka plemićka kuća u Turopolju, u kojoj stanuje spomenuta već plemićka zadruga Trumbetaš kbr. 18. iz dolnje Lomnice. Na tramu u velikoj sobi urezana je godina 1790., kada je sagradjena. Isto je tako gradjena i kuća spomenute urbarske zadruge Bedeković kbr. 10. iz Mićevca. Medju njima nema nikakove razlike. Tim su kućama slične sve zadružne kuće u svim selima, gdje je seljačko plemstvo pomiješano s neplemićima, i po vanjštini i po unutarnjem uredjaju, a naročito su si nalik u sobama za spavanje i u pokućstvu. Svi zadrugari, i mladi i stari, oženjeni i neoženjeni, spavaju redovito u jednoj sobi, u kojoj ima 7—10 kreveta. U većim zadrugama, kao što je primjerice pomenuta zadruga Trumbentaš, dvije su sobe za spavanje i u svakoj po 7 kreveta. Posebne komore (čardaci) nisu ovdje običajne, kao što su bile u Zagorju, dok su tamo postojale zadruge sa mnogo članova, i kao što su još danas u Slavoniji. U naobrazbi nema medju plemićima i neplemićima nikakove razlike. Stariji ne znaju u većini ni pisati ni čitati, dočim mladji već to znadu. A i u nošnji se ne razlikuju. Ima u gdjekojim plemićkim kućama još koja stara zahrdjala plemićka sablja, a čuva se i staro plemićko svatovsko odijelo, ali to su danas samo uspomene. Dobroćudnost i poštenje jednako je medju njima. Dok žive u zadruzi, vrlo ih

je rijetko vidjeti kod suda, jer ih tamo zastupa kućegospodar. A i on često kroji medju suzadrugarima pravdu sam ili ju traži kod svoje općine u mnogim slučajevima, u kojima njegov susjed, takodjer seljak i poljodjelac, ali individualni gruntovni vlasnik seljačkoga posjeda, traži sudsku zaštitu. Upućuju ga na to posebni zakoni, koji prave bitne razlike u uredjenju imovinsko-pravnih odnosa izmedju članova jednoga te istoga seljačkoga pučanstva.

Ustanova dakle §. 59. zak. o zadr. ne odgovara ni historijskom razvitku plemićke zadruge, ni pravnim osjećajima i pojmovima seljačkoga plemstva, a ni njegovim potrebama, pa je valja čim prije ukinuti i plemićke zadruge posvema izjednačiti s drugim zadrugama.

Nekretnine se u Vojvodini mogu pravovaljano otudjivati samo pismenim ugovorom.*

Piše dr. Srećko Zuglia, docent subotičkoga prav. fakulteta.

I. — Princip neformalnosti pravnih poslova, koji je načelno važio u jednakoj mjeri za područje madjarskoga običajnoga prava, kako je nomiran u §§ 863. i 883. o. a. g. z., te §§ 532. i 540. srp. g. z. za ostali teritorij naše države, doživio je vrlo važnu modifikaciju naredbom madjarskoga ministarskoga savjeta od 8. listopada 1918. br. 4420/1918, koja naredjuje, da je za valjanost pravnih poslova i prethodnih pogodbi o otudjivanju nekretnina nužno, da se o pravnom poslu odnosno prethodnoj pogodbi sastavi pismena isprava.[1] Naredba je još važnija zato, što ima povratnu snagu i na sve ranije sklopljene pravne poslove i prethodne pogodbe, u koliko nije već prije, nego li je stupila u život, novi sticalac zadobio posjed stečene nekretnine, ili u koliko nisu već stranke podnijele tužbu radi izvršenja ugovora, odnosno prijavile usmeno soplopljeni ugovor nadležnoj vlasti radi propisanoga odobrenja ili radi katastralne evidencije o izmjeni faktičnoga posjednika (§ 2. naredbe).

Zbog važnosti, što je citirana naredba ima za čitav promet i pravni život ove pokrajine, raspravljalo se je već mnogo puta kod voj-

*) Kada je ovaj članak bio već složen, zamolio je pisac listom od 21. velj. t. g., da se članak ne štampa, jer da je već odštampan u beogradskom »Arhivu« za pravne nauke doduše u drugoj formi, kamo ga je bio poslao mjeseca svibnja 1922., pa je mislio, da u rečenom »Arhivu« ne će biti štampan. (Op. ured.)

[1] Pomenuta je naredba obnarodovana 10. list. 1918. u 231. broju madjarskih službenih novina, a zadobila je obaveznu snagu prema svojemu posljednjemu §-u (§ 6) dne 15. listopada iste godine. Osim citiranoga propisa o formi pravnih poslova, kojima se otudjuju nekretnine (§ 1. naredbe) sadržava ona još jedno važno naredjenje, to jest da i žene mogu biti svjedoci gruntovnih isprava u smislu § 82 b) gruntovnoga reda.

vodjanskih sudova[2] pitanje, da li je ta naredba uopće zadobila obaveznu snagu na onom teritoriju bivše madjarske države, koji je potpao pod vlast našu, te da li je ona još uvijek u kreposti ili je prestala važiti. Moram naime primijetiti, da je ta naredba donešena na osnovu izvanredne vlasti, što su je zakonski članci LXIII. : 1912, i L. : 1914. davali za slučaj rata ili ratne opasnosti madjarskomu ministarskomu savjetu, pa su mnogi tvrdili, da je prestankom rata i ratne opasnosti zajedno s izvanrednom vlašću ministarskoga savjeta prestala da važi i ta iznimna naredba, a drugi su opet dokazivali, da spomenuta naredba nije uopće nikada ni zadobila obaveznu snagu na ovdašnjem teritoriju, jer se ne može dokazati, da je bila proglašena na onakav način, kako to propisuje § 2. pomenutog zakonskog članka LXIII. : 1912.

Predmetom ovih razmatranja bit će u prvom redu, da utvrdimo, da li je citirana naredba zakonito donešena i proglašena, te da li je ona na osnovu toga zadobila obaveznu snagu na teritoriju vojvodjanskih sudova, zatim da li ta naredba još uvijek važi, odnosno kojim je pravnim dogodjajem ili propisom izgubila krepost. Ispitat ćemo nadalje, kakve sve uslove mora da ima isprava, što je u smislu te naredbe nužna za valjanost pravnih poslova, kojima se otudjuju nekretnine i kako se prema tome mogu da sklapaju valjani pravni poslovi glede otudjivanja nekretnina na teritoriju Vojvodine medju prisutnima i odsutnima, odnosno kakvi će propisi vrijediti, ako se za vrijeme ugovaranja medju odsutnima samo jedna ugovorna strana nalazi na području važnosti ove naredbe. Na koncu ćemo se osvrnuti i na to, u kakvoj se formi pomenuti pravni poslovi mogu preinačivati, dokidati i sklapati po zastupnicima.

II. — Kako je rečeno, naredba je izdana dne 8. listopada 1918., za vrijeme rata, te se u uvodu poziva na specijalna zakonska ovlaštenja iz § 16. zak. čl. LXIII. : 1912. i § 12. zak. čl. L. : 1914., od kojih prvi ovlašćuje ministarski savjet, da za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, kada se već čine vojne spreme (§ 1. zak. čl. LXIII. 1912.) može donašati naredbe sa zakonskom snagom u predmetima privatnopravnih i mjeničnih obveza, parničnoga i vanparničnoga sudskoga postupka i uopće u pogledu gradjanskoga pravosudja kao što i glede poslovanja notne banke, te u tu svrhu postavljati i takova naredjenja, koja se protive postojećim zakonima (§16. zak. čl. LXIII. 1912.), a § 12. zak. čl. L. proširuje još više pomenutu ovlast ministarstva tako, da ministarstvo ne samo, što ima vlast mijenjati privatno-pravne odnošaje, u koliko bi se to tečajem rata pokazalo nužnim, nego i donašati takova prelazna naredjenja, koja će bit nužna za dokidanje iznimnih mjera. Prema tome je minstarstvo u ono vrijeme, kad je izdana pomenuta naredba imalo pravo, da mijenja i dokida sve propise postojećega materijalnoga i procesualnoga privatnoga prava, te da na tom području izda i takve propise, koji će važiti ne samo za trajanja ratnoga stanja nego

[2] Jednako kao hrvatski zakon o sudačkoj vlasti od 28. velj. 1874., te § 7. austr. temeljnoga državnoga zakona o sudačkoj vlasti od 21. pros. 1867. daje i § 19. ugarskoga zak. čl. IV. : 1869. te § 10. zak. čl. XL. : 1879. sudovima vlast, da ispituju zakonitost naredaba.

takodjer kao prelaz iz tog iznimnoga stanja u normalne prilike. Naredba je dakle donešena u granicama specijalnoga zakonskoga ovlaštenja, pa joj se u smislu §. 7. zak. čl. XL./1879. mora priznati zakonska snaga, čemu se nije dosada prigovaralo.

Mnogo su se češće dizali prigovori, da naredba nije proglašena onako, kako to propisuje § 2. zak. članka LXIII. : 1912. za takove iznimne naredbe, i zato da ta naredba nije ni dobila obaveznu snagu na čitavom teritoriju bivše kraljevine Ugarske, nego samo u onim njezinim dijelovima, za koje se bude moglo ustanoviti, da je pravilno proglašena. Po drugoj alineji citiranoga § 2. spomenutoga zakonskoga članka dužno je bilo ministarstvo, da svoje izuzetne naredbe ne samo obnarodjuje u zvaničnim novinama, nego da ih dade proglasiti običajnim načinom u svim onim općinama, na koje se protežu raspoloženja, sadržana u tim naredbama. Konačno je ministarstvo bilo dužno, da u prvoj sjednici parlamenta podnese izvještaj o upotrebi izuzetne vlasti i da označi teritorij, na koji se protežu naredjene iznimne miere. Za naš se je teritorij prigovaralo, da naredba nije proglašena običajnim načinom u svim našim općinama, da se danas ne može više sa sigurnošću utvrditi, u kojim je općinama takovo proglašenje izvršeno, a u kojima nije, pa da se prema tome ne može ni pozitivno ustanoviti, da li je naredba u pojedinim krajevima Vojvodine stupila na snagu.

Prigovor je neopravdan. Zakon, koji ministarstvu stavlja u dužnost, da svoje iznimne naredbe, osim uvrštenja u službene novine, dade proglasiti običajnim načinom po općinama, nije postavio nikakove sankcije za slučaj, da ministarstvo ne udovolji toj svojoj dužnosti, a napose nije zakonodavac takovo proglašenje postavio kao uslov za obaveznu snagu i primjenjivost takvih naredbi na teritoriju pojedinih općina. Istina zakonodavac nije u citiranom § 2. zak. čl. LXIII./1912. postavio nikakovu sankciju ni za slučaj, da ministarstvo ne bi obnarodovalo svoje izuzetne naredbe u zvaničnim novinama, ali je ta sankcija sadržana u drugim zakonima, koji normiraju način proglašenja državnih zakona[3] i ministarskih naredbi[4], a te sankcije nisu ukinute spomenutim zakonskim propisom o proglašenju izuzetnih naredbi. Nesamo da zakonodavac nije važnost i primjenjivost izuzetnih naredbi učinio izričito ovisnom o običajnom proglašenju po općinama, zakonodavac nije ni namjeravao, da takvo što naredi. Eto, zašto: Svrha i opravdanje izuzetne zakonodavne vlasti ministarstva leži u tom, da država u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti raspolaže bržim, spremnijim i sigurnijim zakonodavnim aparatom, nego li je to državni parlamenat sa dva doma, mnogo stotina narodnih poslanika i najrazličitijih stranaka i frakcija, aparatom, koji će u svkom trenutku bez ikakovih suvišnih formalnosti moći da udesi svoj zakonodavni rad u saglasju s momentanim državnim potrebama, koje se brzo mijenjaju. Nije dakle moguće ni pomisliti, da je zakonodavac htio vezati provadjanje tih hitnih i važnih pravnih propisa takvim formalnostima i uslovima, kakve ne traži ni u normalnim vremenima za obični zakonodavni

[3] § 4. zak. čl. LXVI. : 1881.

[4] § 8 2 : 9. zak. čl. XL. : 1879.

rad, jer bi tim načinom bila onemogućena ona svrha, što ju je zakonodavac imao pred očima, kada je stvarao zakon o izuzetnoj vlasti, a to je brzo i nespriječeno zakonodavstvo. Medjutim, kada bismo se postavili na protivno stanovište, morali bismo dozvoliti, da svaki općinski poglavar (knez ili načelnik), koji naredjuje takovo običajno proglašavanje, da svaki općinski pandur, koji ga izvršuje, može odgoditi moć tih hitnih i važnih zakonskih naredjenja na neizvjesno vrijeme. Onda bi krivo ili netačno proglašenje u pojedinim općinama moralo imati za posljedicu, da u tim općinama uopće ni ne stupi na snagu pravi tekst zakona, a takvu moć nije dao i ne može dati općinskim organima nijedan savremeni zakonodavac. Zakon o izuzetnoj vlasti normira, da ministarski savjet odredjuje opseg izuzetnih mjera, teritorij, na koji se one prostiru, i vrijeme, kada stupaju na snagu (§ 2. al. 1. zak. čl. LXIII./1912). No kada bi se običajno proglašenje po općinama uzelo kao uslov, da naredba u dotičnoj općini stupi na snagu, ne bi ministarski savjet mogao da odredi ni vrijeme, kada će njegove naredbe stupiti na snagu ni njihovo teritorijalno prostiranje, jer bi sve to zavisilo o običajnom proglašenju i o općinskim organima, koji ga vrše[5]; onda bi se moglo dogoditi ne samo to, da naredba u nekim općinama uopće ni ne stupi na snagu, nego u najboljem slučaju to, da u svakoj općini stupi u krepost u različitom momentu, što bi dovelo do najneugodnijih komplikacija, koje zakonodavac očito nije namjeravao, da izaziva u času najveće opasnosti po državu.[6]

Običajno proglašenje po općinama nema prema tome druge važnosti ni svrhe, nego da narod što lakše i temeljitije upozna s tim iznimnim naredjenjima, koja su donešena bez dovoljnoga publiciteta, bez prethodnih rasprava u obadva doma državnoga parlamenta, bez pretresa u žurnalistici i stručnoj literaturi onako iznenada i na brzu ruku, kako su to iziskivale promjenljive prilike i nesigurna ratna vremena, da bi se točnim poznavanjem takovih naredbi mogle one što lakše i brže da primejnjuju i da bi se na taj način predusrela povreda onih pravnih dobara, za čiju je zaštitu takova naredba donešena.

III. Medju činjenicama, koje bi mogle imati za posljedicu prestanak pomenute naredbe, navadjala se najprije okupacija Vojvodine po našoj vojsci, zatim prestanak ratnoga stanja izmedju naše države i Madjarske, te konačno vidovdanski ustav. Valja da utvrdimo, da nijedan od tih dogodjaja kao što ni uredbe o likvidaciji moratorija nisu stavile van snage citiranu naredbu, koja se prema tome još uvijek ima primjenjivati sve dotle, dok se ustavnim putem ne dokine.

[5] Tako i presuda novosadskoga apelacionoga suda br. 223/1920. (Zbornik rješenja str. 77. od godine 1921.)

[6] Pogrešno drži presuda novosadskoga kasacionoga suda br. 13 1921. (Zbornik isti), da se u pojedinim općinama imadu proglasiti samo one naredbe, koje ne vrijede za čitav teritorij države, jer se ove posljednje proglasuju u zvaničnim novinama. — I jedne i druge naredbe se moraju proglasiti i u zvaničnim novinama i po općinama, ali za stupanje naredbe na snagu nužno je i mjerodavno samo proglašenje u služb. novinama.

1) Okupacija Vojvodine po našoj vojsci, po poznatim principima medjunarodnog prava i po načelu kontinuiteta[7] pravnih normi nije ni u čem izmijenila propise privatnoga prava, koje je naša vojska zatekla na okupiranom teritoriju. Narodno Vijeće u Novom Sadu kao prva civilna vlast na okupiranom teritoriju dalo je na znanje, da se imadu i u buduće primjenjivati svi madjarski zakonski propisi, koji nisu bili upereni protiv pojedinih nemadjarskih narodnosti[8], pa kako pomenuta naredba, kao čisto privatno-pravna norma nije uperena ni protiv koje narodnosti, nema sumnje, da je ostala i dalje u kreposti.

2. Prestankom ratnoga stanja prestaje doduše i izvanredna zakonodavna vlast podijeljena ministarstvu pomenutim zakonskim člancima o iznimnom stanju (§ 1. zak. čl. LXIII./1912.), ali prestankom iznimne vlasti ne prestaju ipso jure i izuzetna naredjenja, donešena na osnovu te vlasti; — njih valja istom staviti van snage, ako ih ministarstvo nije već prije toga dokinulo (§ 1 cit. zak. čl.). Zakon doduše propisuje, da se izuzetna naredjenja istodobno sa prestankom rata ili obustavom vojnih priprema, činjenih za slučaj ratne opasnosti, imadu staviti van snage, ali dok ih nitko nije stavio van snage, postoje i dalje.

3. Medjutim zakonodavac nije ni do danas nikakovim izričitim zakonskim naredjenjem, a ni mučke protivnim pravnim propisom, dokinuo moć pomenute naredbe. Napose nije to uradio nijednom uredbom o dokidanju moratorija, pa ni samim ustavom, jer se član 130. ustava odnosi samo na pravne propise, donešene po našim vlastima počevši od 1. prosinca 1918., a valjanost ostalih pravnih naredjenja, zatečenih toga datuma od predjašnjih vlada na pojedinim teritorijima naše države prosudjuje se po zakonskim i ustavnim propisima, koji su za taj teritorij važili u ono vrijeme, kada je dotični pravni propis nastao. Pošto je pomenuta naredba u vrijeme svoga postanka zakonito i ustavno stvorena, pošto se ona ne protivi nijednomu članku vidovdanskoga ustava, ostala je u kreposti takodjer nakon njegova stupanja na snagu.

4. Kako smo već gore spomenuli, sam prestanak ratnoga stanja nije ni od kakove važnosti za prestanak važnosti citirane naredbe, jer naredba ne prestaje sama po sebi, nego je valja izričito ili mučke protivnim zakonskim naredjenjima dokinuti. I zato je potpuno suvišna ona raspra, koja se je povela u našoj judikaturi[9] o tom, da li je ratno stanje prestalo potpisom ili ratifikacijom trijanonskoga ugovora, pošto trijanonski ugovor ne sadrži ni izričitoga ni mučkoga propisa, kojim bi se dokidala spomenuta naredba. U ostalom ni trijanonski ugovor ne znači

[7] Načelo kontinuiteta pravnih normi izrečeno u § 9. o. a. g. z. i § 3. srp. g. z. pridržano je i u uredbi br. 34998 od 17./9. 1920. o ustrojstvu B. odjeljenja kasacionoga suda u Novom Sadu (Služb. Nov. 229/1920) kao što i u uredbi o ustrojstvu novosadskoga apelacionog suda od 13./XI. 1919. br. 23026 (Služb. Nov. 143/1919).

[8] Vidi zbornik rješitaba novosadskoga apelacionoga i kasacionoga suda, str. 77/1921.

[9] Već citirane presude novosadskoga apelacionoga i kasacionoga suda. Zbornik str. 77/1921.

za našu državu apsolutni prestanak ratnoga stanja, jer naša država na primjer nije još ni danas ni potpisala, a kamo li ratificirala sevrejski ugovor s Turskom, ona još uvijek nije stupila u normalne diplomatske odnose sa sovjetskom Rusijom[10].

IV. Naredba ne normira, kakovu formu mora da ima isprava, koja je nužna za valjanost pravnih poslova i prethodnih pogodbi o otudjivanju nekretnina, pa se je stoga tvrdilo, da je dovoljna kakova god pismena izjava kontrahenata, koja sadrži sve bitne potrepštine dotičnoga pravnoga posla i glede koje nema nikakove sumnje, da potiče od ugovarajućih stranaka. To se stanovište opravdalo okolnošću, što citirana naredba sadrži u sebi jedno izuzetno pravno pravilo, pa je stoga valja tumačiti restruiktivno, pošto generalna presumpcija govori za princip slobodne forme, koji je tom naredbom povrijedjen, a ne za izuzetak normiran u naredbi. Pri tom se je pustilo s vida, da koliko je god propis o formi, naveden u citiranoj naredbi, izuzetne prirode, toliko nema nikakove stvarne ni pravne podloge, da se i pojam isprave, spomenut u istoj naredbi, ne uzme u svom običnom i općem značenju, nego u nekom iznimnom privilegovanom smislu. Kad zakonodavac u zakonskom tekstu upotrebi neki pravni pojam ili naziv bez ikakve pobliže zakonske interpretacije toga pojma, mora se predmnijevati; da je zakonodavac taj svoj izraz odnosno pojam htio da upotrebi u njegovu običšnom i općem zakonskom značenju, kako je taj pojam pobliže odredjen drugim prethodnim zakonskim propisima, a zakonski propisi, koji pobliže normiraju pojmove punovažnih javnih ili privatnih isprava, sadržani su za teritorij Vojvodine u odredbama § 315 i 317 gpp. Zakonodavac, kako rekosmo, nije ni u kojem pravcu potanje odredio pojam propisane isprave, naročito nije istakao, da li isprava mora biti javna ili privatna, a još manje, mora li biti formalna punovažna isprava sa potpunom dokaznom snagom po § 315. i 317. gpp. ili je dovoljna kakovagod krnja i nepotpuna isprava, čiju dokaznu snagu prosudjuje sud prema § 370 gpp. po slobodnom sudačkom uvjerenju, ali pošto bi svaka isprava, koja za svoju valjanost ne treba da ima potrepštine punovažne javne isprave po § 315. gpp. ili

[10] Uredba od 21./I. 1920., — Služb. Novine 148/1920., i dvije uredbe od 25./VI. 1921. o likvidaciji moratorija.

Da naše ministarstvo nije smatralo, da je ratno stanje u našoj državi prestalo našom ratifikacijom trijanonskog ugovora, koja je uslijedila dne 17. lip. 1921. (Službene Novine od 25./VI. 1921.), vidi se po tom, što je ono i nakon te ratifikacije za teritorij Vojvodine kao nasljednik madžarskoga ministarskoga savjeta, donosilo iznimne naredbe zakonskoga karaktera na osnovu već sprijeda citiranih zakonskih članaka LXIII.: 1912. i L.: 1914. i izvanredne vlasti podijeljene ministarstvu tim zakonima za slučaj rata i ratne opasnosti, kao dvije naredbe o likvidaciji moratorijuma, dvije naredbe o privremenoj promjeni nekih propisa gradj. pp. od 25./VI. 1921. br. 23029 i 23172/1921. Isto tako nije naše ministarstvo pravde stajalo na stanovištu, da su izuzetne naredbe donešene na osnovu cit. zak. čl. LXIII.: 1912 i L.: 1914 izgubile svoju važnost samim ustavom, nego samo u smislu § 142. ustava, u koliko se ustavu protive. (Vidi raspis od 4./VII. 1921. br. 31018/1921 o prestanku prijekoga suda.)

punovažne privatne isprave po § 317. istoga zakona, bila jedna privilegovana isprava, pošto se privilegovanje ne predmnijeva, nego se mora naročito predvidjeti u zakonu, moramo se postaviti na stanovište, da je zakonodavac u citiranoj naredbi imao pred očima pojam punovažne formalne privatne ili javne isprave, kako ih predvidjaju §§ 315. i 317. gpp. Do toga zaključka dolazimo i slijedećim dedukcijama. Ako odstupimo od zahtjeva strogo formalne pravovaljane javne ili privatne isprave, ne znamo, do kojih ćemo granica morati da popuštamo principu slobodne forme i što će nam još preostati od propisane isprave, jer naredba ne propisuje ni to, tko mora da je izdavalac isprave, da li obadva kontrahenta ili samo onaj, čije se nekretnine otudjuju, da li je eventualno dovoljno i to, da neko treći slučajno za svoju upotrebu, n. pr. svjedoci ugovora, stavi u pismo izjave stranaka; u naredbi se ne traži da isprava mora biti i potpisana, a još manje da bude propisno ovjerovljena, pa bi se moglo tvrditi, da sve te eventualnosti odgovaraju zahtjevima citirane naredbe. No to bi nas dovelo do absurdnosti njezine, jer ako i jedna sama stranka ili netko treći može pravnom poslu pribaviti važnost jednostavnim i jednostranim pismenim fiksiranjem uslova dotičnoga pravnoga posla, onda čitava naredba gubi svaku važnost, pošto će uvijek ona stranka, u čijem je interesu ispunjenje pravnoga posla, naći načina za takvo fiksiranje njegove sadržine. S druge strane mi ne nalazimo ni u naredbi, a i u drugim zakonima nikakva stalnoga kriterija, koje ćemo od gornjih eventualnosti pripustiti, a koje isključiti, ako se ne postavimo na strogo stanovište pravovaljane javne isprave, kakvu predvidja § 315 gpp, dakle takve isprave, koju su na teritoriju Vojvodine izdale javne vlasti ili javni bilježnici u propisanoj formi i u granicama svoje nadležnosti, te koja pruža potpun dokaz o svemu, što je u njoj sadržano, odnosno punovažne privatne isprave, kakvu predvidja § 317 gpp, koju su stranke čitavom sadržinom vlastoručno napisale i potpisale, ili su ispravu, napisanu tudjom rukom, potpisale pred sudom, javnim bilježnikom ili dvojicom svjedoka supotpisača i ovjerovitelja, odnosno pred gore navedenim licima kao ovjeroviteljima priznale svoj potpis na ispravi istinitim. Rukoznak nepismena izdavača isprave mora biti ovjerovljen po sudu ili javnom bilježniku, a nije dovoljno kao u austrijskom (§ 886 o. g. z.) i srpskom pravu (§ 542 srp. g. z.) u takovu slučaju ovjerenje samo po dvojici svjedoka. Onomu, tko ne zna čitati, ili ne razumije jezik, u kom je prijava sastavljena, mora se isprava prije potpisivanja pročitati i protumačiti i na samoj ispravi potvrditi, da je to obavljeno. Samo takve privatne isprave pružaju po § 317 gpp potpun dokaz, da izjave sadržane u tim ispravama priznaje izdavalac isprave za svoje.

Na ovom bi se mjestu morali pozabaviti takodjer pitanjem, da li pravni poslovi i prethodni sporazumci o otudjivanju nekretnina važe u formi privilegovane privatne isprave po posljednjoj alineji § 317 gpp., to jest u formi takve privatne isprave, koja je napisana tudjom rukom, a potpisana firmom sudski protokolisana trgovca, jer i takva isprava po citiranom propisu madj. gpp. vrijedi kao punovažna privatna isprava s potpunom dokaznom snagom. Držim, da se takva privilegovana isprava može da upotrebi samo u trgovačkom poslovanju protokolisana trgovca, ali ne i kod otudjivanja i nabavljanja nekretnina, pošto je to izričitim zakonskim propisom izuzeto iz kruga trgovačkoga poslovanja (§ 262 trg. zakona), uslijed čega otpada i svaki razlog privilegija, koji se osniva očito na motivu, da se trgovac kod obavljanja svojih trgovačkih poslova oslobodi po mogućnosti svih suvišnih formalnosti, ali otudjivanje i nabavljanje nekretnina nije nikad trgovački posao, pa se za to kod sklapanja takvih poslova imadu primijeniti jednake formalnosti na trgovce kao i na ostale gradjane.

Ovdje valja još da odgovorimo na pitanje, da li se za valjanost spomenutih pravnih poslova o otudjivanju nekretnina traži jedna jedinstvena isprava, zajednički izdata i potpisana po obojici kontrahenata i propisno ovjerena po sudu, javnom bilježniku ili svjedocima, ili je dovoljno, ako svaka stranka glede svojih obaveza istavi i potpiše punovažnu javnu ili privatnu ispravu. Te zasebne isprave imat će uvijek jedan veliki nedostatak, da ne će same po sebi bez drugih dokaznih pomagala moći da utvrde, da li je doista ponuda pravovremeno prihvaćena i da li je prema tome uopće došlo do sklapanja valjanoga pravnoga posla, jer će izjava i datum akceptanta na ispravi o prihvatu imati protiv njega, ali ne i protiv nudioca dokaznu snagu, da je prihvat pravodobno obavljen. Medju tim, ako porečemo važnost takvih zasebnih isprava, morat ćemo se postaviti na stanovište, da se medju odsutnima bar u privatnoj formi ne mogu da sklapaju pravni poslovi ovakove prirode, dok se svakako punovažna ponuda može da stavi i medju odsutnima, što bi značilo preveliko i nepotrebno ograničenje prometa sa nekretninama — i za to držim, da će biti dovoljne za valjanost pomenutih pravnih posala i takove zasebne isprave uz uslov, da je udovoljeno drugim zakonskim propisima o saglasju volje kod sklapanja pravnih poslova.

Naredba normira, da je valjanost pravnoga posla i prethodne pogodbe o otudjivanju nekretnina nužno, da se o pravnom poslu sastavi isprava ili kako se točnije izražava madjarski tekst, da se pravni posao stavi (uzme) u ispravu. Po tome isprava mora da sadrži sve bitne potrepštine dotičnoga pravnoga posla. Nijedan bitni elemenat pravnog posla ne smije da fali, nijedan se ne može dokazivati na drugi način, nego sadržinom punovažne isprave, a sadržina isprave za slučaj, da bi se isprava izgubila, svim dozvoljenim dokaznim sredstvima. Naredba ne traži, da se nekretnine označe brojevima gruntovnog uloška i parcelarnim odnosno topografskim jedinicama, za to držim, da će biti dovoljno, ako se nekretnina po drugim znacima opiše u ispravi na takav način, da se iz same isprave može sigurno i nedvojbeno utvrditi njezin identitet.

I ako naredba izričito ne spominje, opet se mora predmnijevati, da se odnosi samo na pravne poslove medju živima, pošto u pogledu dvostranih pravnih poslova mortis causa postoje već otprije

još strožije zakonske formalnosti.[11] Da se naredba odnosi samo na promet nekretnina medju živima, vidi se iz izuzetaka normiranih u § 2, koji spominju slučajeve, kad naredba nema povratne snage, a ti slučajevi imadu redom pred očima samo pravne poslove medju živima. Za to govore i okolnosti, u kojima je naredba bila izdana. Po svojoj prirodi imala je ona, da traženim formalnostima otešća promet nekretnina; zatim da zaštiti sve one, koji su za vrijeme zdravije valute otudjili svoje nekretnine ponajviše na vjeresiju; da zapriječi lakoumna pogadjanja i pregovaranja, koja bi kašnje interesirana stranka lažnim ili netočnim svjedocima mogla prikazati kao perfektne ugovore. Svi ti razlozi nemaju tolike važnosti kod testiranja, i zato držimo, da zakonodavac nije tim propisom htio da dokine raspolaganje nekretninama u formi usmene oporuke, koja je uslovljena drugim ekonomskim i socijalnim razlozima, a naročito nepismenošću naroda, rad koje nije moguće u svakom trenutku i na svakom mjestu naći onoliki broj odraslih pismenih svjedoka (2—4) koliko ih treba za sastav pismene oporuke.

V. Kako smo sprijeda spomenuli, pravni posao odnosno prethodni sporazum u predmetima otudjivanja nekretnina postaje perfektnim, kada se pravni posao odnosno punktacije stave u punovažnu javnu ili privatnu ispravu, koja u pogledu stranačkih obaveza, što izviru iz toga posla, pruža potpun dokaz, da je svaki od kontrahenata preuzeo one obveze, koje se u ispravi navode i koje sadrže sve bitne elemente dotičnoga pravnoga posla. Dok nije došlo do izdavanja ovakve isprave, pravni posao ne važi, a pismena isprava, koja bi samo u pogledu jednoga od kontrahenata pružala gore opisani dokaz, imala bi samo karakter ponude, pa makar to bio u istinu prihvat usmenoga ili neformalnoga, i stoga nevažnoga, pismenoga oferta. Za to takva jednostavno obavezna pismena isprava dijeli u svakom pogledu, naročito glede svoje obavezne snage i trajnosti, sudbinu jednostranoga oferta.

Medjutim ni samo istavljanje punovažne i za obje strane obavezne javne ili privatne isprave nije još dovoljno za postanak pravnoga posla, nego treba još i to, da se izjave unešene u tu ispravu osnivaju na takovu saglasju volje kontrahenata, kakovo je saglasje po općim načelima privatnoga prava nužno, da medju strankama nastane punovažan obligatoran odnošaj. Stoga moramo da zavirimo u proces nastajanja saglasne volje kontrahenata, koja zadobiva svoju konačnu punovažnu formu u istavljanju formalne pismene isprave, moramo da razmotrimo taj proces u pregovorima medju prisutnima i odsutnima, uzevši u obzir i koliziju pravnih normi, kada se jedan od kontrahenata ne nalazi na teritoriju, za koji važi ova naredba.

Za lakše i točnije razumijevanje stvari, počet ćemo sa slučajem, kada su kontrahenti doduše na teritoriju Vojvodine, ali inače odsutni Nema dvojbe, da u takovu slučaju nije još nastao punovažan ofert

[11] § 33. zak. čl. XVI.: 1876., koji traži za nasljedni ugovor formu privatne pismene oporuke ili javne oporuke, odnosno privatne oporuke, deponirane kod suda.

time, što je jedna stranka svoju volju stavila u propisanu formu punovažne javne ili privatne isprave, dok se ta pismena izjava nalazi još u rukama nudioca ili njegovih opunomoćenika, te je nudilac može poništiti ili opozvati, a da adresat u najviše slučajeva ne će nikada ni saznati za njezinu eksistenciju, a kamo li steći na osnovu takove izjave kakvo pravo protiv nudioca. Medjutim ako i preusmptivni adresat sazna nekim slučajem za eksistenciju tako formirane nudiočeve volje, n. pr. neki mu pouzdanik telefonski ili telegrafski javi, da je kod nudioca vidio formalan pismen ofert takove i takove sadržine, koji će adresatu ovih dana biti poslan na prihvat, — ako je dakle udovoljeno i teoriji saznanja (Vernehmungstheorie), za nudioca ne će još time nastati nikakva punovažna i obavezna ponuda, jer nudiočeva je volja tu doduše zadobila svoju konačnu punovažnu formu, ona je dakle formulirana, ali nije još u toj svojoj propisanoj formi upravljena na adresata u namjeri, da kod njega izazove isto tako formiran prihvat. Što više ni onda još ne bi za nudioca nastao obvezatan ofert, kada bi on sam javio adresatu telefonski, da je danas spremio za nj ponudu te i te sadržine i predao je na poštu, pošto nudiočeva volja mora biti dostavljena adresatu u formi punovažne isprave, jer ako se punovažna isprava traži za valjanost ugovora, mora se tražiti i za valjanost i obvezatnost oferta. Što smo rekli u pogledu ponude, to vrijedi i glede prihvata. I on postaje za prihvatnika obavezan, kada se u propisanoj formi punovažne javne ili privatne isprave dostavi nudiocu. Znamo, da se i ponuda i prihvat mogu opozvati, ako se opoziv izruči protivniku prije ponude odnosno prihvata ili bar istodobno s njima, a ponuda što više gubi samo po sebi svoju obaveznost, ako se ne prihvati u zakonskom ili ugovornom roku. Pitanje je samo, da li se opoziv mora izvršiti s jednakim formalnostima kao i ponuda odnosno prihvat, ili je opoziv valjan bez obzira na formu. Ako imamo u vidu intenciju naredbe, koja je traženim formalnostima imala da otešća sklapanje lakoumnih pogodbi o otudjivanju nekretnina, onda je potpuno logično, ako ustvrdimo, da nije bila njezina namjera, da otešća i one akte, kojima je identična svrha, kao i naredbi. Prema tome će vrijediti i neformalan opoziv ponude ili prihvata, ako je samo dostavljen protivniku na vrijeme.

Što je rečeno o sklapanju pravnih poslova medju odsutnima, valja u glavnom i za prisutne. Prema tome ni medju prisutnima ne će još nastati obvezatan ofert time, što je nudilac napisao i potpisao svoju ponudu u propisanoj formi, makar se to desilo i pred očima samoga adresata. Nudilac mora tako formuliranu volju u propisanoj formi dostaviti na prihvat adresatu. Ofert postaje dakle i medju prisutnima pravovaljan istom, kada nudilac dostavi ispravu o svojoj ponudi protivniku ili njegovu opunomoćeniku. Dok to nije uradio, njegova je volja doduše formulirana, ali je još više u njegovoj vlasti tako, da je on može poništiti ili opozvati. Isto vrijedi i glede prihvata. Što će se pak desiti onda, ako su kontrahenti došli na sud ili pred javnoga bilježnika u namjeri, da sastave javnu pismenu ispravu o nekom pravnom poslu spomenute vrsti, ako su se pred njim glede svega sporazu-

mili, ali se je jedan ili drugi prije potpisivanja isprave predomislio i ne će da ispravu potpiše? Ako se postavimo na stanovište, da usmeni sporazum nije valjan, makar je došlo do njega pred javnom vlašću, dok nije o tom poslu istavljena isprava, a da se isprava ne može uzeti istavljenom, dok nije po kontrahentima potpisana, onda moramo utvrditi, da je svaka stranka ovlaštena uzeti natrag svoju izjavu, dok je nije pred javnom vlašću ili javnim bilježnikom kao zajedničkim mandatorom jedne i druge stranke potpisala, jer ako bilježnik postupa po nalogu samo jedne stranke, a druga je odsutna, moći će mandant javnoga bilježnika povući svoju izjavu i nakon potpisa, sve dok nije uručena protivnoj stranci. Sve to važi glede stranačkih izjava u vanparničnom postupku. Medjutim dispozija stranaka s pravima spomenute vrste u parničnom procesu nije okrnjena spomenutom naredbom. Stranke mogu na području procesa da nadalje bez ikakve naročite formalnosti disponiraju sa svojim nekretninama.

U praksi se često dešava slučaj, da ona stranka, koja je nekretninu otudjila i primila kaparu, dade o tome kupcu kakvu privozornu priznanicu, u kojoj najviše puta nisu niti navedeni svi bitni elementi dotičnoga pravnoga posla, a kupac strpa tu priznanicu u džep i misli, da je time stvar pravovaljano okončana, dok se prodavalac ne pokaje i proda isti predmet za višu cijenu trećim licima. Ako pomenuta priznanica ne sadrži u sebi sve bitne potrepštine dotičnoga pravnoga posla, stvar je jednostavna, jer pravni posao nije tada pravovaljano sklopljen i svaka stranka ima pravo tražiti condictiom sine causa uspostavu prijašnjega stanja, — dakle povratak posjeda i povratak jednostruke kapare. Teži je slučaj, ako je takva priznanica sadržavala sve bitne momente dotičnoga pravnoga posla, pa je eventualno kašnje napisao na nju kupac, kada je vidio, da je stvar u opasnosti »Sporazuman s gornjim uslovima N. N. vr. kupac«. Prirodna je stvar, da ta naknadna primjedba kupca, koja spram prodavaoca nema nikakve dokazne snage, ne će moći da pravnom poslu, koji je od početka bez važnosti, pribavi jednostrano naknadno valjanost. U gornjem slučaju moglo bi se u najbolju ruku ustvrditi samo to, da je sa strane prodavaoca postojao eventualno pismeni ofert, ali je i ovaj izgubio svoju važnost, pošto nije bio od kupca pravodobno prihvaćen isto takvim formalnim pismenim akceptom, koji se je osim toga imao dostaviti prodavaocu.

Kod sklapanja pravnih poslova pomenute vrsti medju odsutnima, od kojih se samo jedan kontrahent nalazi na teritoriju Vojvodine, a drugi u području, gdje je pridržana sloboda forme i za pravne poslove te prirode, ne ćemo se moći poslužiti načelom »locus rigit actum«, jer je tu ugovor složen od dva zasebna akta ponude i prihvata, od kojih svaki nastaje na drugom mjestu i pod važnošću drugih zakonskih propisa, i svaki od tih akata zapravo i ne postizava nikakvi pravni učin na teritoriju, na kome je nastao, već na onom teritoriju, gdje je uručen protivnoj stranci. Ugovor opet kao skupni akt nastaje samo na jednom od tih teritorija, pa ako bi se uzelo u pomoć samo teritorijalno načelo »locus rigit actum« moglo bi se de-

siti, da sam akt ponude ili prihvata mora biti formalan, a čitav ugovor ne mora, ili da ponuda kao takva važi, jer obzirom na mjesto svoga postanka ne treba nikakvih formalnosti, ako ne važi kao sastavni dio ugovora, jer se ugovor smatra sklopljenim na vojvodjanskom teritoriju, pa mora biti formalan. I zato se u takovim, teritorijalno mješovitim slučajevima, moramo postaviti na jedno posredno načelo, na princip »pacta sunt servanda« i priznati pravnu valjanost svim onim aktima u pravnim poslovima, koji odgovaraju zakonskim propisima makar jednoga od teritorija, kojih se tiču.

I ako bi bilo logično, da se kod ovakovih formalnih ugovora, kada se sklapaju preko punomoćnika, traži opunomoćenje s jednakim formalnostima, koje su propisane za sam pravni posao,[12] kako je to normirao gruntovni red za gruntovne izjave (§ 31. austr. grunt. zakona), a zakon o pravnim poslovima medju bračnim drugovima (zak. čl. VII.: 1886.) i austrijski bilježnički red (§§ 22. i 23. austr. zakona od 25. VII. 1871) za poslove tamo nabrojene, ova naredba ne rješava ni to pitanje, pa držimo, da bi takvo tumačenje naredbe bilo odviše ekstenzivno. Stoga će za sklapanje takovih poslova biti dovoljno i neformalno opunomoćenje, koje za onaj teritorij Vojvodine, koji je potpadao pod bivšu vojnu krajinu i gdje je još u kreposti o. a. g. z., mora odgovarati uslovima § 1008 a. o. g. z.

VI. — Ni pitanje o preinačivanju i sporazumnoj odustaji od pravnih poslova, kojima se otudjuju nekretnine, nije u naredbi dodirnuto, pa ga moramo da riješimo logičkom interpretacijom i analognom primjenom drugih pravnih propisa. Nema sumnje, da je za takvo preinačenje ugovora, kojim se umjesto jednih nekretnina ili uz iste otudjuju još i druge, nužna jednaka zakonska forma, kao i za sklapanje samostalnoga novoga ugovora. Teže je odgovoriti na pitanje, da li se jednake formalnosti traže i za ostale preinake u licima kontrahenata, u ugovorenoj cijeni, mjestu i vremenu ispunjena, kod posvemašnje i djelimične odustaje od pravovaljanoga sklopljenoga ugovora. Držimo, da je za svaku od tih novacija nuždan formalan pismen ugovor, a odustaja od ugovora, dok još nije došla do njegova ispunjenja bar u toj mjeri, da su nekretnine u gruntovnici prevedene na novoga sticaoca, da se može izvršiti i contrario actu, dakle sporazumnim poništenjem zajedničke isprave o ugovoru. Materijalnom poništenju (poderanju, spaljivanju) izjednačuje se po svom efektu simbolično poništenje mrčenjem ili šaranjem bitne sadržine dotične isprave tako, da postane nečitljiva. Ako se ugovor sastoji od dvije zasebne isprave, od kojih je svaka izdana i potpisana samo po jednoj strani, smatrat će se, da je ugovor sporazumno raskinut i onda, ako jedna stranka u toj namjeri povrati protivniku njegovu pismenu izjavu.[13]

[12] I ako je mjenica također jedan od najformalnijih pravnih poslova, § 105. hrv. ug. mjen. zakona ne traži za potpisivanje mjenice po punomoćniku nikakovo naročito formalno opunomoćenje.

[13] Tako i §§ 717., 919. austr. o. g. z. o poništenju oporuke, zatim § 9. hrv. i ug. mjenič. zakona za poništenje mjenice, dok je poništenje mjeničnih obveza

Neke primjedbe projektu kaznenoga zakona.

Piše dr. Stanko Frank, priv. docent na zagrebač. sveučilištu.

Projekat kaznenog zakona, koji je nedavno izašao i štampan, razilazi se u shvaćanju bitnih pojmova od kaznenoga zakona, koji u nas važi. Naravski, da su te razlike još kud i kamo veće prema kaznenom zakonu, koji važi na teritoriju bivše kraljevine Srbije. Kako je od važnosti, da i šira pravna javnost upozna te razlike i prema njima zauzme stav, još i prije nego li projekat postane zakonom, to ću u kratko da se pozabavim sa onim načelnim pojmovima, koji mi se čine najvažniji.

1. Pogodbe kažnjivosti. U §.-u 14. traži se za zlu nakanu (dolus), koju projekat nazivlje umišljaj, da je počinilac izvršenje zabranjenoga djela htio ili da je predvidjajući zabranjenu posljedicu, njeno nastupanje usvojio bez obzira na to, je li je on to želio ili nije. Prema tome razlikuje zakon dvije vrsti dolusa, direktni i eventualni. Dolus directus i dolus eventualis slažu se u tom, da jedan i drugi traže predvidjanje uspjeha i usvojenje njegova nastupa, a razlikuju se u tom, da li je uspjeh bio zaželjen ili nije. Da je predodžba zabranjene posljedice nuždan rekvizit za »umišljaj« uopće, slijedi već iz izraza samoga, jer teško da se može štogod »umisliti« a da se to nije predočilo, predvidjelo. Dolus projekta je dakle očita kombinacija dolusa dviju teorija o krivnji u njemačkoj znanosti i to predodžbene i voljne, jer i u slučaju eventualnoga dolusa »usvojenje« nije moguće, da se zamisli bez volje. Pri tom valja da se primjeti, da obje te teorije — koje se u ostalom ubitnosti razlikuju tek u načinu, kako je prikazan jedan te isti duševni proces — pokazuju znatnih nedostataka i da pogotovo predodžbena (koju je medju ostalima zastupao Liszt) pripada prošlosti, dok teoriju volje zastupa R. Frank, »komentator« njemačkoga kaznenoga zakona. Spajanjem tih dviju teorija lako bi se moglo da desi, da se tek njihovi nedostaci udvoje. Što se tiče čisto teoretskog gledišta, to je poznato, da »predvidjanje zabranjene posljedice« nije dovoljno za dolus, jer kad počinilac izvršuje čin, prilično je svejedno, da li je baš uspjeh predvidio, a opet s druge strane pojam volje spada medju najviše prijeporne pojmove u novijoj pravnoj znanosti. Kako dakle sa teoretske strane ima prigovora stanovištu projekta, to će se praksa jedva moći da s njime pomiri, jer jedna jednadžba sa dvije nepoznanice ne može se da riješi. Sudac će imati u svakom pojedinom slučaju da riješi pitanje, da li je okrivljeni umišljeno htio. Umišljanje će pasti na predvidjanje uspjeha, posve unutarnju, duševnu radnju, egzistencija koje je dvojbena, pouzdano se ne može nikako da ustanovi, intenzitet joj se uvijek mijenja, a možda je za odgovornost uopće suvišna. Htijenje opet je tek neke vrsti blanket, koji

prema pojedinim dužnicima moguće i neformalnom odustajom ili oprostom duga (§ 92. mjen. zakona). Naprotiv § 35. ug. zak. čl. XVI.: 1878. o formi posljednje volje traži za poništenje takve volje jednake formalnosti kao i za sastav.

treba da se ispuni čitavim nizom pojedinih akata volje, specijalnih htijenja, koja su na putu realizaciji, kao što su nakana, odluka i t. d. Sudac ne traži od zakonskih propisa neki široki okvir, u kojem će se kretati njegove odluke, nego konkretnu uputu, precizan propis, pravilo, koje će mu neposredno da posluži u svakom pojedinom slučaju — a to mu abstraktno pravilo »htijenja s umišljajem« nije u stanju da pruža.

Uz to valja da se primjeti i izrazu »umišljaj«. Praksi a i teoriji u ovim krajevima posvema je stran; u Vukovu i drugim rječnicima našega jezika ga nema. To u ostalom i ne bi trebalo da smeta, da je izraz inače precizan i pun sadržaja potrebnog za pravnika. Ali tome nije tako. Pojam »umišljaj« je maglovit, mnogoznačan, može jednako da znači funkciju intelekta potrebnu, da se polući realan uspjeh, kao i akat fantazije (imaginacije), koja i ne ide za tim, da se realizuje. Tome se ne može da odmogne ni time, da ga se spoji sa htijenjem, jer i slike fantazije mogu da budu voljne.

Kako protiv pojma direktnog dolusa, kako ga odredjuje projekat, imade važnih objekcija sa teoretske i praktične strane, jer u zadnjem redu prepušta odluku o temeljnom pojmu kaznenog zakona uvjerenju suca, koji je doduše zgodan forum za uvažavanje procesualnih činjenica, ali nepodesan za rješavanje o pravnim načelima, to se ni dolus eventualis ne može da prihvati. Za suca, koji ide za tim, da ustanovi krivnju, posve je irelevantno, što je okrivljeni želio — čisti duševni, etični akat —; njemu je glavno, što je okrivljeni odlučio, usvojio. A čim je ovaj štogod usvojio, nema opet za suca razlike izmedju direktnoga i eventualnoga dolusa. Što se suca tiče duševni proces okrivljenoga, kad utvrdjuje krivnju, koji se u istom odigrao prije odluke, usvojenja? Za suca je mjerodavna odluka, a time nestaje razlike prema direktnom dolusu. Stanje dvojbe i želje uvlačiti medju rekvizite krivnje suvišno je, a znači i odviše komplikovati taj pojam. Dvojben bi bio dobitak, da se indirektni zamijeni sa eventualnim dolusom, koji mu je uostalom blizanac. Na koncu valja da se uvaži i procesualni momenat dokaza eventualnog dolusa; činjenica, da li je okrivljeni uspjeh želio ili ne — prosudjujući sa antecedentnog stanovišta — mogla bi se utvrditi jedino priznanjem. Naravski u koliko se ne misli to postići presumpcijom. Takova bi ali presumpcija prijetila opasnosti, da čitav materijalno pravni pojam dolusa prevede na procesualno polje.

Kako dolus, tako se i culpa dijeli na dvije vrsti. Posebno isticanje culpae latae gotovo da je suvišno. Ova vrst culpae (dolo proxima, svijesna nepažnja) mogla bi posve lako, da se podijeli izmedju direktnog dolusa u težim slučajevima i culpae levis u lakšim. Teoretski jedva da bi se dao opravdati položaj culpae latae, kakav je odredjen u projektu. Kod culpae latae je počinitelj kriv, jer nije predvidio nemogućnost otklona neke posljedice, imao krivu predodžbu o svojim ličnim svojstvima; kod culpae levis opet, jer nije predvidio posljedicu, premda ju je mogao ili bio dužan da predvidi, dakle jer nije predvidio mogućnost nastupa stanovite posljedice. Treba da se razlikuje predvidjenje nemogućnosti otklona od mogućnosti nastupa po-

sljedice, ako se usvaja diobu culpae po projektu. Nemogućnost otklona ali ne znači drugo nego mogućnost nastupa neke posljedice i tako se obe vrsti culpae slijevaju u jednu. Do te pogrješke došlo se na taj način, da je zapravo krivnja projekta osnovana na predočbenoj teoriji, a po toj teoriji je culpa posve nešto raznoga od dolusa, tako da ta dva pojma ne mogu da predočuju vrsti jednog te istog pojma krivnje; a nije bilo bez upliva i nedostatno razlikovanje krivnje od razloga za odmjerivanje kazni. U potonjem slučaju bi možda bilo od važnosti, da se uvaži ovaj na neki način pokušaj počinitelja, da umiri savjest radi uspjeha, koji je nastupio. Napokon ne valja da se pusti iz vida okolnost, da bi se komplikovanjem pojma krivnje i suvišnim njegovim diferenciranjem postigao baš protivni uspjeh, te bi praksa u nastojanju, da se tim poteškoćama ukloni, trudila se o njegovu eliminaciju priklanjajući se objektivnom shvaćanju krivnje.

§§. 15., 16., i 17. trebali bi da tvore jedan paragraf, jer svi rade o bludnji. Prve tri alineje tvore očitu stečevinu za praksu, koja je u svim dijelovima kraljevstva bila u tom pogledu upućena tek na mutne ustanove. Bludnja spada medju pogodbe kažnjivosti ili bolje nekažnjivosti, kad je konstatirana isključuje svaku krivnju. Po projektu absorbira bludnja §. 15. i 16. dolus, ali može da ostane neki sediment krivnji, koji bi se kvalifikovao kao culpa. Drugim riječima, kad bi se omjerivalo (intelektualno) neznanje sadržano u bludnji sa (praktičnim) onim u nehatu, po projektu mogo bi da se pokaže saldo u korist nehata i ovaj bi se trebao da kazni. Teoretski bi teško bilo, da se opravda to nadomješćivanje dolusa sa culpom u konkretnom slučaju, a praksa stajala bi pred teškom odlukom, kojoj od dviju vrsti culpa bi se culpozna bludnja imala da subsumira.. Prva vrsta (culpa lata) je isključena, jer da je počinilac predvidio nastupilu posljedicu. to onda ne bi bilo bludnje, a i u slučaju culpae levis ne tiče se neznanje okolnosti označenih u §§ 15. i 16. već naročito nastupilih posljedica (t. j. promjene u vanjskom svijetu, uspjeha). Druge alineje §§ 15. i 16. potamnjuju jedino razliku izmedju bludnje i nehata, koji su u ostalom neomjerljivi, a u praksi bi favorizirali ektremna rješenja t. j. bludnja bi se posve izgubila u nehatu. Takovo bi rješenje bilo od štete, jer čovjek u bludnji predočuje počinioca, koji ne sumnja u ispravnost postupka, dok se za nehat baš traži neka dvojba, a razlikovanje tih dvaju tipova je za svrhu kazni potrebno. Napokon valja da se ima na umu, kad se već proglašuje nekoga culpozno krivim, jer je pao u bludnju, dakle se pogodba za isključenje kažnjivosti suzuje na dolus, da bi tako konsekventno trebalo postupati i kod nekih drugih pogodaba naročito kod druge al. § 17.; onda bi se očito pokazala neshodnost tog načela. Ako naime za kazan nije jedini uvjet krivnja već i pogibeljnost (vidi § 52.), to bi bilo dosljedno, da se uzrokovanje te pogibeljnosti u svakom slučaju kazni.

Nema sumnje, da razlikovanje nehata i bludnje u času izvršenja, kako projekat traži, dovodi do poteškoća. Tako bi n. pr. moglo konsekventno provadjanje bludnje u smislu neznanja kao pogodbe, koja isključuje kažnjivost, posvema absorbirati nehat. Ako motrimo krivnju po intenzitetu i postavljamo kao najviši stepen dolus, to se ista u

smjeru prema slučaju sve više gubi. Uslijed neke vrsti neznanja (u praksi svejedno kojeg), prelazi dolus u culpu. Praksa nije u stanju, da pravi subtilne razlike izmedju vrsti neznanja kod bludnje i nehata, nego bi se za nju taj momenat mogao da izrazi riječima, da se bludnja uvažava samo kod delikta, kod kojih se kažnjava jedino dolozno izvršenje.

U §-u 18. vidimo kombinovanje dolusa sa culpom, koje se u praksi jedva može da provede, a posljedica je nastojanja, da se nadje kakov surogat za dolus indirektus. Da se postigne svrha kaznenog prava, ne bi bilo nimalo pogibeljno, da se ovakove granične slučajeve dolusa i culpae prepusti bilo sudačkoj uvidjavnosti, bilo da se takove teže posljedice smatraju tek kao okolnosti, koje povisuju i kažnjivost, bez obzira na krivnju. Pogotovo, kad se ima na umu § 52., to se čudno dojimlje ovo rigorozno shvaćanje krivnje u ovom slučaju, dok se tamo dovodi u savez kazan tek sa pogibeljnosti.

Svrha druge al. § 19. nije posve jasna. U koliko bi osobe, kojima se bavi ta al. bile bolesne, ma i u manjoj mjeri nego li one u 1. al., to bi postupak kod njih morao biti isti, kao da su neuračunljivi. Ovaj paragraf kao da ima pred očima ljude, koji su djelomično bolesni u pogledu duševnih svojstava. U koliko su bolesni treba ih liječiti, ne može se da uporavi kazan, a u koliko su zdravi, to ih se kažnjava. Ove dvije procedure ima da pretrpi počinitelj uzastopce, jedino mu se kazan može da ublaži po volji. Konsekventna bi bila odredba, da se ovakav počinitelj, bio u smislu §-a 19. posve ili djelomično bolestan, ustupa obligatorno zavodu za duševno bolesne, jer je njegova pogibeljnost i onako zločinstvom dokazana. Kazni tu nema mjesta. Rok, kada bi trebao da ostavi zavod, imao bi da utvrdi liječnik, a kao smjernica služila bi mu ustanova §-a 52.: da je duševno stanje počinitelja takovo, da se može uzeti, da ne će ponovo vršiti krivična djela. Uvijek treba da se postavi pitanje, da li je počinitelj bio sposoban, da — kako projekat veli — n. pr. s umišljajem voljno postupa. Absurdno bi bilo, da se ispita, koliko postotaka je pri tom bilo umišljaja i volje a u kojem obsegu su ta duševna svojstva bila bolešću posmrčena ili izbrisana. Morao bi se utvrditi i odnošaj »umišljaja« prema »shvaćanju prirode i značaja djela i postupanja po tom shvaćanju« t. j. ubrojivosti prema krivnji. Najbolje bi bilo, da se prihvati nazor, da je sposobnost za ubroj tek vrst djelatne sposobnosti uopće i takov uvjet za krivnju, u koliko nje nema, nema ni krivnje.

2. P o k u š a j. — Druga al. § 28., koja govori o pokušaju nesposobnim sredstvom ili na nesposobnom objektu pokazuje se kao suvišna. Za pokušaj traži projekat, da je izvršenje umišljenog krivičnog djela započeto. Ako je sredstvo ili predmet krivičnog djela takovo, da se krivično djelo ne bi ni na koji način moglo da dovrši, onda je jasno, da se ne može nikako da radi o kakovom započetom krivičnom djelu. Krivično djelo je skup svih oznaka u zakonu, ako takove bitne oznake ili uopće svih nema, ne može da bude govora o kakovu krivičnom djelu, — a kad nema djela, nema ni započinjanja. Moglo bi se tu tek da radi o bludnji protivnoj onoj §-a 16.; počinitelj drži, da je dopušteno djelo zabranjeno, koju vrstu bludnje projekat ne uvažava. Suvišna je i treća al. Paragraf 27. traži započeto izvršenje, pa kako je u tu svr-

hu potrebno, da počinitelj stavi bar koji čin, koji zakon obuhvaća pod pojmom dotičnog zločina, to su pripremne radnje isključene, pa ih ne treba napose izuzeti. Ako je projekat već htio, mogao je da naglasi i odredi razliku izmedju pokušaja i »preduzeća« (vidi posebni dio), koja nije ni jasna ni precizna.

3. Mjere bezbjednosti. — Suviše je, da se naglasi, kako mjere bezbjednosti, opisane u § 52. i narednim paragrafima stoje u protimbi sa § 14., gdje je označena kao pogodba kažnjivosti krivnja. Kazan mora da bude u omjeru prema krivnji, a pogibeljnost zločinca može da dolazi do izražaja jedino kod odmjerivanja kazni unutar stavke, kako ju zakon odredjuje kod svakog pojedinog zločina. Krivnja mora da je u času presudjenja absorbirana odredjenom kaznom. Pogodba kažnjivosti kod mjera bezbjednosti nije krivnja, nego pogibeljnost, pa kako se prestanak pogibeljnosti u času presudjenja ne može još da utvrdi, to se dolazi do mjera protiv počinitelja, kojima trajanje nije posve odredjeno. Ima dosta razloga, koji govore za primjenu takovih mjera, pa bi konsekventno provadjanje tih mjera kao zamjena kazni, kako je to pokušala osnova za talijanski kazneni zakon, bilo pitanje shvaćanja. Zadržati kazan uvjetovanu krivnjom a uz to uvadjati mjere bezbjednosti, ne može da povlači korisnih posljedica. Kršenje načela nije naime samo teoretski neuputno, nego i u praksi dovodi do posljedica posve oprečnih od onih, koje je zamislio onaj, koji upućuje na taj postupak. Zašto bi baš jedino u tom odredjenom slučaju imao na umu pogibeljnost, dok je svaki zločinac pogibeljan, pitat će praktičar, koji ima da presudi konkretni zločin. Zašto bi se trudio, da dokazujem krivnju zločincu, dok mu je pogibeljnost objektivnim činom utvrdjena? Zna se, kamo to vodi, objektivnoj krivnji i presumpciji dolusa.

Nije jasno, koja bi korist mogla da odatle rezultira. Po kaznenom zakonu, koji je do sada vrijedio, bilo je ponavljanje zločina razlog, da se povisi kazan; sada bi mjera bezbjednosti morala da fungira kao neki dodatak kazni robije, koja je već četiri puta primijenjena. Prije je ponavljanje u kaznenopravnom smislu imalo da znači neki kvalitet djela, koji mu povisuje kažnjivost bez obzira na počinitelja, dok se sada ima da svrati pozornost na neko duševno svojstvo počinitelja — na pogibeljnost. Medjutim ovo se duševno svojstvo ne može da saglasi sa drugim duševnim svojstvom, sa krivnjom. Praktični rezultat bit će u jednom i drugom slučaju gotovo jednak. Čemu se radi tako dvojbene koristi — pogotovo ako se uvaži § 61. projekta — išlo da krši jedinstvenu podlogu projekta, nije jasno. Pri tom nije bilo teško, da se nadje izlaz, kako se ne bi trebalo da uvršćuju u zakon načelno protuslovne ustanove. Po rezultatima moderne psihologije ponavljanje djela stvara sve jače tendencije u smjeru zločinstva a naravski umanjuje faktor »umišljenosti« na minimum, u koliko ga ne eliminira. Ovakovi tipovi ne mogu da umišljeno štogod htjednu, pogodba kažnjivosti otpada, a na njezino mjesto ima da stupa kriterij pogibeljnosti, i za mjere bezbjednosti nema više načelnih zapreka.

Mjere bezbjednosti imadu dakle podloge jedino kod lica, koja nisu uračunljiva, ali kod ovih valja da se uporave uvijek i isključivo, naravski u koliko je pogibeljnost tih lica zločinstvom dokazana. Neuračunljivi ili onaj, kod kojega postoji smanjena uračunljivost, imadu se stoga uvijek da predadu liječnicima ili drugim strukovno naobraženim osobama, da ih liječe, odnosno čuvaju ili drugima predadu na čuvanje. To vrijedi jednako za sva tri razloga neuračunljivosti §-a 19.

Kada je delikt počinjen u pijanstvu treba najprije da se uoči, ne postoje li tu možda uvjeti §-a 19. Ako je počinitelj pijanica, dakle čovjek, koji se opija u povratu, trebalo bi ga analogno uputiti u zavod za pijanice, gdje ima da ostane, dok nije izliječen, a ne bi bilo razloga, da ga se i preko toga kazni. Zabraniti neizliječenoj pijanici — kako to projekat čini — da pije, da posjećuje krčme, jest baš tako, ko da se duševno bolesnomu zabranjuje, da luduje.

Nešto k izbornom zakonu.

Priopćio dr. Milan Pinterović, odvjetnik u Osijeku.

Predsjedajući prigodom izbora za ustavotvornu skupštinu 28. stud. 1920. jednom biračkom odboru došao sam u priliku, da rješavam o takovim pitanjima, koja se ne daju bez daljega pomoću ustanova izbornoga zakona riješiti, pak sam stoga slobodan, da ih ovdje iznesem i da saopćim, kako sam ta pitanja ja riješio.

1. Opć. odbor imenovao je za člana biračkoga odbora osobu, koju je jedna politička stranka imenovala za predstavnika liste. — Nadaje se pitanje, da li može da bude jedna te ista osoba po čl. 54. od strane opć. odbora za člana biračkoga odbora imenovana ujedno i predstavnikom jedne liste. Mislim, da ne može, jer član bir. odbora po čl. 54. i. z. imade da zamjenjuje predsjednika, koji je javni organ, te imade da bude nepristran, pak treba da bude u tom položaju i taj od strane opć. odbora imenovani član bir. odbora nepristran zamjenik predsjednika, dakle takodjer kao javni organ.

Razlika u položaju člana po čl. 54. i. z. i predstavnika liste ističe se naročito u 2. al. čl. 63. i. z., po kojoj ustanovi može predsjednik dakle i zamjenik njegov, kada njegove funkcije obavlja, da nazove pred biračem listu samo po imenu t. j. po propisu čl. 66. i. z., kako je izmijenjen zakonom o izmjenama i. z. od 27. lipnja 1922. (Nar. Nov. od 14. srpnja 1922. br. 158), po kome se lista zove imenom nosioca liste odnosno po srezovima i imenom nosioca liste i sreskoga kandidata, dočim predstavnik liste može biraču i da razjasni, kojoj političkoj stranci ili grupi ta lista pripada, te mu prema tome pristoji mogućnost, da — u posve čednim granicama dakako — kortešira. Nadalje dolazi ta razlika do izražaja u čl. 59. i. z., koji traži, da budu za biračkim stolom uvijek dva člana odbora, a od tih mora biti jedan ili predsjednik ili opštinski odbornik ili njegov zamjenik. Iz razloga dolje navedenih smatram, da ni zamjenik opć. odbornika ne može da bude ujedno i predstavnikom liste. — Ja sam dakle poučio tu osobu, koja je imala izvršivati dvije funkcije, da se imade

smatrati samo članom, imenovanim u bir. odbor po opć. odboru, te da pri izbornom činu ne može i ne smije da bude predstavnikom liste.

2. Glasačko mjesto nalazilo se izvan sjedišta općine i to prilično daleko. Općina je odredila dva činovnika, da pomognu kod izbora, te su ta dvojica bila upisana u birački spisak glasačkoga mjesta u sjedištu općine, gdje su ta dva činovnika stanovala, a nije ih bilo u spisku toga glasačkoga mjesta. Obojica donijela su certifikat od općine poput onoga, što su ga predsjednici u smislu ul. al. čl. 52. i. z. dobivali, da mogu glasovati tamo, gdje obavljaju predsjedničku službu pri izboru. Izborni zakon ne odredjuje u takovu slučaju ništa za opć. činovnika, nego samo za predsjednika. Na temelju njihovih certifikata dao sam da glasaju kod toga glasačkoga mjesta analogno ustanovi o predsjedniku ul. al. 52. i. z., pošto čl. 49. i. z. zahtijeva samo, da birač glasa u svojoj općini, dakle na kojem god glasačkom mjestu te općine.

3. Jedna je stranka imenovala predstavnicima liste osobe bez prava glasa uopće. Ja ove osobe nisam primio u odbor smatrajući, da članom biračkoga odbora može da bude samo onaj, koji imade pravo glasa, pošto i svaki funkcijonar jednoga društva mora da bude članom istoga.

4. Po članu 52. i. z. sačinjavaju birački odbor predsjednik, po općini odredjeni član, te predstavnici lista. U tom članu ne spominju se zamjenici. Pitanje je dakle, jesu li ti zamjenici članovi biračkoga odbora istodobno sa onima, koje zamjenjuju, ili pako samo tada, kada zamjenjuju t. j. kada pravih članova nema. — 1. al. čl. 55. sadržaje odredbu, da se imadu sastati članovi biračkoga odbora ili njegovi zamjenici, a to znači, da zamjenika ne treba, kada su tu pravi članovi. Medjutim odredjuje čl. 59. i. z., da uvijek medju onom dvojicom članova odbora, koji moraju u svako doba biti prisutni za biračkim stolom, mora jedan od njih biti ili predsjednik ili općinski odbornik ili njegov zamjenik, te se iz te ustanove dade zaključiti, da svagda u danom momentu mjesto općinskog člana može za biračkim stolom sjediti njegov zamjenik, pa ma i nastupio pri početku izbornoga čina i sam općinski izbornik.

Izborni čin je jedan, pak može da bude samo jedan odbor za taj čin. Prema tome se taj odbor imade i može sastojati za sve vrijeme toga jedinstvenoga izbornoga čina iz istih osoba t. j. ne može odbor sastojati jednom iz pravih članova, a onda opet u drugom momentu iz zamjenika, nego je potrebno, da budu od iskona članovi odbora i pravi članovi i njihovi zamjenici, u koliko izbornomu činu i svojoj dužnosti pristupe. Iz toga ukupnoga broja moraju svagda biti prisutna dvojica, a od ovih jedan mora biti ili predsjednik ili općinski odbornik ili njegov zamjenik. Valjat će dakle u izborni zapisnik upisati kao odbor sve prave članove i zamjenike im, u koliko na dužnost dodju.

Sva ova sporna pitanja ne bi imala važnosti, kada ne bi pojedine stranke bile često i odviše osjetljive, te kada bi svijet u nas znao razlučiti stvarno juridičko naziranje od političkih tendenca. Mi, koji ćemo i opet morati izvršivati dužnost predsjednika biračkih odbora, moramo stoga nastojati, da bude što manje prijepornih pitanja u tumačenju ustanova o tehničkom izbornom radu, da što rjedje budemo prisiljeni upotrebljavati svoje vlastito naziranje i tumačenje izbornih propisa. Bilo bi dobro, kada bi i drugi iznijeli svoja opažanja sa zadnjh izbora, pa da nam svima olakšaju rad i doprinesu jednoličnoj primjeni izbornoga zakona.

Pravosudje.

Gradjansko.

O naravi nagodbe sklopljene sa upraviteljem gospodarstva.

(Prilog tumačenju §§ 1163., 1151., 1090. i 837 o. g. z.)

Rješidba stola sedmorice od 24. ožujka 1920. br. 645 (osuda kot. suda u Nov. Grad. od 19. travnja 1919. br. 2881/gr., osuda bans. stola od 6. srpnja 1919. br. 11065.

U parnici A. K. kao vlasnika dobra C. proti J. H. na priznanje, da je medju njima koncem god. 1917. sklopljena pogodba, kojom je tuženi bio namješten kao upravitelj dobra C., prestala, i da je slijedom toga dužan isprazniti i napustiti stan u naravi na čitavim nekret. gr. ul. br. 637. p. o. C., kao i napustiti sve te nekretnine i ustupiti ih tužitelju u posjed spp. udovoljio je k o t. s u d u N. G r. osudom od 19. trav. 1919. br. 2881/gr. P-1719/10. u cjelosti zahtjevu tužbe — i to u razloga:

Tužitelj razlaže u tužbi, da je u rujnu 1917.., kao tada još suvlasnik, a kasnije vlasnik vlastelinskoga dobra C., primio tuženog za upravitelja toga dobra uz mjesečnu plaću i druga podavanja, te da mu je dao stan u naravi na prijepornim nekretninama, sastojeći se od kuće br. 145. sa gospodarskim zgradama i ostalim pripadnostima. — Medjutim nije poslije nekoliko mjeseci tuženi više odgovarao njegovim intencijama — s tim više, jer mu se prijetio, da će ga osobno progoniti, te nagovarao osoblje, da napusti službu kod tužitelja, u dokaz čega poziva so tužitelj na svjedoke J. M. i J. Č.

Budući da je bila ugovorena prema navodima tužitelja plaća mjesečna, u dokaz čega se poziva na tuženikov list pod C-III, i osim toga mu navraća odlučnu prisegu, otkazao mu je tužitelj 31. ožujka 1918. dalju službu upravitelja sa danom 30. travnia 1918., da ima obaviti primopredaju i 1. svibnja 1918. otići. Prema tomu je po razlaganju tužitelja toga dana prestala medju njima pogodba o upravljanju njegova dobra, pa je tuženi 1. svibnja 1918. imao napustiti i prijeporni stan u naravi sa nekretninama, nevedenim u dispozitivnom dijelu ove osude. Stoga pozivajući se na rješidbu zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 23. listopada 1918. br. 60897, kojom je glede otkaza službe odnosno ispražnjenja stana upućen na redovni sud, a kcju je rješidbu priložio pod A-I., traži tužitelj, da tuženi isprazni taj stan i njemu preda.

Tuženi se protivi tužbi. — Priznaje, da je u mjesecu rujnu 1917. doista namješten za upravitelja tužiteljeva dobra, ali uz g o d i š n j u plaću i stan u naravi. — Poriče, da glede otkaznoga roka ne bi bilo ništa ugovoreno, jer je naprotiv

prema vlastitom razlaganju izmedju njega i tužitelja bio ugovoren naročiti otkazni rok od potpune jedne godine dana, počimajući od 1. listopada svake kalendarske godine do 30. rujna slijedeće godine, i ako u tom roku ne bi uslijedio otkaz, da se je njihov ugovorni odnos produljio. — U dokaz toga poziva se na otkaz, da se je njihov ugovorni odnos produljio. — U dokaz toga poziva se na svjedoke V. H., K. P. uz svoju domirnu prisegu. — To razlaže i činjenicom, da je napose tužitelj želio, da ga veže na službu kroz više godina, kao što je imao i prijašnji upravitelj istog dobra.

Osim toga prigovara, da je tužitelj imao točno obrazložiti i navesti ne samo visinu početne plaće, nego i povišenje, a i ostala beriva. Prigovara dalje, da je tužitelj postupkom zametnutim pred upravnom oblašću odustao od svoga vansudnoga otkaza, pa da stoga mora ponovno otkazati službu. Tužiteljeva otkaza nije primio, pa mu je tužitelj upravu dobro oduzeo pod prijetnjom brahijalne sile, a u dokaz toga poziva se na svjedoka V. D. i V. H. Poziva se na tužiteljeva pisma od 2. trav., 3. trav. i 4. trav., da je ugovor bio odredjen, kako to on razlaže. U dokaz svojih navoda poziva se i na dalju činjenicu, da je u mjesecu lipnju bio s tužiteljem na njegovu dobru B. B., te da ga je tužitelj molio, da nagovara seljake, da kupuju zemlju. Prema tomu je tužitelj trebao njegove usluge i nakon 30. travnja 1918., pa zato nije mogao njihov ugovorni odnos ni prestati s tim danom. Napokon prigovara, da se njegov odnos glede prijepornih nekretnina ima prosudjivati kao najamna, odnosno zakupna pogodba od 3 odnosno 6 mjeseci, ako i ne bi bio ugovoren otkazni rok od jedne godine.

Prema tomu je odlučno u nazočnoj parnici, dali je prestao ugovorni odnos izmedju tužitelja i tuženog, a na temelju kojega je tuženi došao u uživanje prijepornih nekretnina, te dali tuženi ima tužitelju vratiti te nekretnine. Stoga razloga kao s razloga navedenih dalje, nisu provedena dokazala ponudjena od stranaka sa gornjim svjedocima i prisegama, jer ta dokazala nisu odlučna za ovaj spor. Nije naime osnovan prigovor tuženoga, da se njegov odnos ima prosudjivati gleda otkaza prema najamnim odnosno zakupnim pogodbama, jer se u nazočnom slučaju ne mogu primijeniti naredjenja XXV. poglavlja o uporabnim pogodbama. Te pogodbe nastaju, kada se daje nekomu na porabu nepotrošna stvar za neko vrijeme i uz odredjenu cijenu, koju bi imao plaćati tužitelju, već je uživanje tih nekretnina uz ostala podavanja dobio u ime svojih beriva, koja su mu bila osigurana pogodbom kao upravitelju tužiteljevu. I na to uživanje ima pravo samo dotle, dok postaje pretpostavke t. j. pravni odnos, na temelju kojega mu je bilo odobreno. I čim je prestao taj odnos, prestaje i pravni razlog, da tuženi uživa i dalje te nekretnine. Ne mogu se dakle primijeniti ni naredjenja o uporabnim pogodbama, nepose ne ona sadržana o otkazu i produljenju, jer su te ustanove posebno odredjene samo za pogodbe te vrste.

Kako je ustanovljeno razlganjem obih stranaka, tuženi je bio namješten kod tužitelja za upravitelja njegova dobra uz odredjenu plaću i druga podavanja u naravi za svoj trud, koji je ulagao u upravu toga dobra. — Prema tome nema sumnje, da ovaj pravni odnos spada medju pogodbe vrhu usluga za plaću (§§. 1163 i 1151 o. g. z.) — Ali u drugu ruku mora se uvažiti, da je u tom odnosu izmedju tužitelja i tuženoga sadržana i pogodba opunovlasna, jer se je tuženi ugovorom, sklopljenim sa tužiteljem, obvezao, da će za tužitelja i u ime njega upravljati njegovim dobrom uz ugovorena beriva (§§. 1002 i 1004. o. g. z.) — Ta se pogodba osniva na povjerenju tužitelja kao mandanta prema tuženom, svomu mandatu,te prema pravnoj naravi i njezinu pojmu, može se postići nakana, za koju

je sklopljena pogodba, samo onda i tako dugo, kada i dokle postoji temelj njezin t. j. povjerenje mandanta prema mandataru. — Čim nestane toga povjerenja, ne može biti pravno obvezan punovlastitelj, da prima i dalje djela sukontrahenta, u kojega je izgubio povjerenje. — Zato može on tu ovlast opozvati u svako doba bez obzira na činjenicu, da li je ta ovlast bila općenita, ili posebna, te da je bila ugovorena na odredjeno ili neodredjeno vrijeme (§. 1020. o. g. z.) — Za prestanak samoga pravnoga odnosa nije odlučno, koliko su važni razlozi, s kojih je nestalo toga povjerenja, jer ako ti razlozi nisu osnovani, obvezan je mandant naknaditi svu štetu (§. 1020 o. g. z.), ali se ne može prisiliti, da obavljanje svojih posala i dalje povjerava licu, u koje nema pouzdanja. —

Kada se uvaže sve te činjenice, nije opravdan prigovor tuženoga, da tužitelj ne bi mogao otkazati pogodbe, sklopljene sa tuženim o njegovu namještenju za upravitelja prije izminuća roka od jedne godine, za koji tvrdi tuženi, da je bio ugovoren kao otkazni rok. — Naprotiv bio je tužitelj ovlašten otkazati tuženomu dalju službu, čim nije imao više povjerenja u njega, jer već iz same naravi slijedi, da ovaj ne bi mogao s uspjehom vršiti dužnosti, koje je preuzeo namještenjem za upravitelja. — Medjutim i sam tuženi priznaje,da mu je tužitelj nakon otkaza, kojega on, tuženi, nije primio, oduzeo upravu dobra. — Prema tomu od toga vremena tuženi ne vrši službe, za koju je bio namješten. — Čim nema te predpostavke, pod kojom mu je bio uz ostala beriva dan i stan u naravi, nema pravnoga oslona, da i dalje uživa taj stan t. j. prijeporne nekretnine. — Kada se uvaži sve to, nije u nazočnoj parnici odlučno, da li je bila ugovorena plaća mjesečno ili godišnje, te koja je beriva tuženi imao dobivati. — Kako je već navedeno, tuženi će moći, koliko se uzda u svoje jače pravo, posebnom parnicom zatražiti odštetu od tužitelja, ako je ovaj bez dovoljnih razloga otkazao dalji njihov odnos, koji je nastao na temelju sklopljene pogodbe.

Banski stol je osudom od 6. srpnja 1919. br. 11065. potvrdio prvostepenu osudu iz slijedećih razloga:

Napadnuta je osuda prvoga suda prema stanju spisa valjano obrazložena i po zakonu opravdana. — Sadržina tuženikova priziva, sastojeća se u bitnosti na tome, da je prvi sud pogrješno supsumirao njegov faktični odnos prema tužitelju u kombinovane ustanove pogodbe o uslugama za plaću i opunovlesne pogodbe, u mjesto da je na isti primjenio ustanovu o. g. z. o. čistim uslugama za plaću, dotično o uporabnim pogodbama, nema ni po stanju spisa, ni u zakonu oslona. — Sam naime tuženi izlaže, da se je u mjesecu rujnu 1917. pogodio sa tužiteljem, da nastupa kod njega za upravitelja vlastelinskoga dobra u C. uz pogodjenu plaću i stan u naravi, što isključuje izvadjanje tuženoga, da se u predležećem slučaju radi o čistoj pogodbi usluga za plaću, dotično uporabnoj pogodbi, jer nisu usluge tuženikove bile uvjetovane za čisto odredjenu plaću u novcu (§ 1151 o g. z.), niti je u prvom redu bio cilj gornje pogodbe, da se daje tuženiku poraba stana na neko vrijeme i za odredjenu cijenu (§. 1090. o. g. z.). — Kada to stoji i jer se bezuvjetno mora pretpostavljati, da su parnične stranke, sklapajući gornju pogodbu, imale namjeru, da tuženi primajući se posla upraviteljstva, ima nastojati o vlastelinskom dobru C. u ime tužiteljevo, onda je prvi sud opravdano medju strankama postojeći ugovorni odnošaji, i ako bi spadao medju usluge za plaću, kombinovao sa onim o pogodbi opunovlasnoj. — Umjesno stoga napadnuta prvenstvena osuda ne istražuje razloge, s kojih je otkaz uslijedio, jer je poslodavcu i mandantu i onako pri nadleži uroke svoga nepouzdanja dobro ocijeniti, pa ako su nedovoljni, to će mo-

rati naknaditi tuženiku primjerenu odštetu, ali nikada ne može tužitelj biti prisiljen, da jednoj, od njega s nepouzdanjem i nesklonošću predusretanoj osobi svoje poslove povjeri. — Pošto inače tuženi priznaje, da mu je tužitelj otkazao dana 31. ožujka 1918. upraviteljsku službu na mjesec dana tako, da ima dana 30. travnja 1918. obavit primopredaju, a prvoga svibnja 1918. otići, i ako ne dopušta, da je taj otkaz primio na znanje, koje je potonje prema gore izloženomu neodlučno; — pošto povrh toga sam tuženi priznaje, da mu je tužitelj oduzeo upravu svoga dobra i jer iz spisa kotarske oblasti u Novoj Gradiški ne proizlazi, da mu je ta uprava oduzeta istom, pošto se konačno napadnutom osudom ne oduzima tuženiku navodno stečeno pravo odštete, niti on sili, da ustane tužbom na odštetu, to se prema svemu ovomu ukazuju navodi pravnoga lijeka tuženikova neosnovanim.

Povodom izvanrednoga previda tuženikova i protuizvedenja tužiteljeva otputio je s t o l s e d m o r i c e osudom od 24. ožujka 1920. br. 645 tuženikov pravni lijek iz ovih razloga: Tuženi u samoj stvari napada suglasne osude nižih sudova radi toga, što drži, da mu tižitelj nije sam ovlašten bio službu otpovijedati, zatim što da je otkaz ugovoren na godinu dana, a imao se izbiti samo na 1. listopada svake godine, a svjedoci, koji bi to dokazali bili, da nisu preslušani; što bi mu bio tužitelj dužan isplatiti plaću (moguće i činiti podavanja u naravi, što nije jasno izraženo) do konca rujna 1919., kako je ugovoreno, što nisu ustanovljeni motivi, zašto mu je otpovijedao — Prva tegoba ne može se uvažiti po §-u 326. grpp. kao nova okolnost, tek iznešena u pravnom lijeku, već i za to, što se upravitelj zajedničkoga dobra po §-u 837. o. g. z. smatra punomoćnikom, a kao takav bio je ovlašten prmiti u službu tuženika i otkazati mu istu, sve da i nije kasnije postao samovlasnikom dobra C. — Obzirom na stanovište usvojeno i u potpunom skladu sa zakonom razloženo u nižim osudama, navlastito u onoj druge molbe, suvišno je bilo preslušanje svjedoka (§ 107. grpp.)u dokaz otkazanog roka od godine dana, pa se ni ta tegoba tuženika ne može uvažiti, a i pitanje motiva odnosno pitanje o tom, dali stoji, da djelovanje tuženika nije odgovaralo intencijama tužitelja, nije u ovoj parnici nimalo odlučno, već može da bude predmetom odštetne parnice, koju može tuženi podići, ako se pouzdava u svoje pravo. — Pošto su niže osude utemeljene na ispravnom tumačenju i upotrebi zakona, a u potpunom su skladu sa sadržajem parbenih spisa, pa jer ne postoji ni jedan od uslova §. 335. grpp., koji bi bio kadar opravdati izvanredni previd, to ga je valjalo po §. 334. grpp. otputiti i po §. 573. grpp. osuditi tuženika na naknadu troškova prtouizvedenja.

Priopćio: **Dr. Uroić.**

Odštetna nelikvidna tražbina može da se unese u trgovačke knjige, te se na temelju takova izvatka iz trgovačkih knjiga može ishoditi gruntovna predbilježba prava zaloga.

Rješidba bans. stola od 30. pros. 1922. br. 23106, VI., 206—22.

Na molbu tt. B. S. iz S. dozvolio je kot. sud na S. predbilježbu prava zaloga, i to na temelju izvatka iz trgovačkih knjiga, koji sadržaje razliku na cijeni t. j. jednu odštetnu tražbinu. Vlasnik nekretnina, na teret kojih je dozvoljena predbilježba, uložio je utok proti toj odluci, jer § 88. toč. c. gr. reda zahtijeva, da se može dozvoliti predbilježba na temelju kontovnih izvadaka d o s p j e l i h tražbina, kakovom se ne ima smatrati jedna odštetna tražbina i jer za odštetne tražbine ne može služiti izvadak iz trgovačkih knjiga poludokazom.

Banski stol otputio je rješidbom od 30. pros. 1922. br. 23106, VI. 206—22 utok i potvrdio odluku kot. suda na S., jer da knjižni izvadak na temelju kojega je predbilježba zatražena, imade sve formalne potrepštine, propisane u §§ 67 i 88 grt. reda odnosno §§ 22 i 31 trg. zakona, a da ispitivanje opstojnosti u istom iskazane tražbine spada na opravdanje predbilježbe parbenim putem.

Za ovršivost sudbene nagode nije potrebna zaporka ovršivosti, ali je potrebno, da se radi o nagodi uslijed poprednje tužbe ili o postupku u predmetu, normiranom u izvanparbenom postupku.

Rješidba stola sedmorice od 28. pros. 1922. br. 3051 (odluka kot. suda u Vukovaru od 12. trav. 1922. br. 2711/gr., rješidba ban. stola od 1. srp. 1922. br. 11.951.)

U ovršnom predmetu S. i F. L., ovrhovoditelja, protiv F. i M. L. ovršenika, zbog ovršnoga oduzeća 3 q kukuruza te ovrhe na pokretnine radi troška ovršne molbe spp., u kojem je k o t. s u d u V. dozvolio zatraženu ovrhu te obavio pljenidbu i procjenu ovršeničkih pokretnina, — a b a n s k i s t o l povodom utoka ovršenika pobijanu prvosudnu odluku zajedno sa činom povedene pljenidbe i procjene ukinuo i ovrhovoditelja sa molbom za dozvolu ovrhe odbio; —

s t o l s e d m o r i c e: vidiv, da je istina razlog pobijane rješidbe ban. stola, što nagoda nije sklopljena pod prijetnjom ovrhe, neosnovan, jer je sudbena nagoda sama po sebi ovršiva, čim dospijeva po stranci preuzeta nagodbena obveza; — vidiv, da se u nazočnom slučaju ne radi o sudbenoj nagodbi uslijed poprednje tužbe, a niti u izvanparbenom postupku o predmetu, o kojem je u izvanparbenom postupku ustaljeno i dozvoljeno, da se sudbena nagodba može sklopiti, pa da je pobijana rješidba ban. stola u ostalom dijelu svojih razloga opravdana i na zakonu osnovana, dok u postupku ne ima ništine; — n a š a o j e: ništovnu žalbu ovrhovoditelja S. i F. L. i njihov previdni utok otputiti, te potvrditi pobijanu rješidbu ban. stola.

Sudbeno proglašeni razmetnik može po §-u 568. o. g. z. razredjivati posljednjom voljom samo sa polovicom imovine, dok druga polovica pripada zakonitim nasljednicima i to bez obzira, da li je raspoložba učinjena u korist zakonitih nasljednika ili u korist trećih osoba.

Nasljednik se može prema §§ 534 i 799 o. g. z. očitovati stranom na temelju oporuke a stranom na temelju zakona, nasljedstvo prihvatiti na temelju zakona, a zapis na temelju oporuke (§§ 648 i 554 o. g. z.).

Rješidba stola sedmorice od 19. list. 1922. br. 2626., ban. stola od 3. svib. 1922. br. 7854., kot. suda u Vukovaru od 3. lip. 1921. br. 5414/gr.

U ostavinskom predmetu iza pokojnoga S. J. iz St. J., u kojem je kot. sud u V. izrekao, da se K. F. i E. J. imadu smatrati nasljednicima a ne zapisovnicima, te da je pokojni S. J. kao sudbeno proglašeni rasipnik prekoračio pravo razredjivanja svojom imovinom, uslijed čega se ima $^1/_2$ ostavine raspraviti temeljem oporuke, a $^1/_2$ temeljem zakona, — a b a n s k i s t o l povodom ništovne žalbe i utoka I. J. prvosudnu odluku u cjelosti potvrdio; s t o l s e d m o r i c e uvidiv, da je pokojni S. J. kao sudbeno proglašeni razmetnik ostavio jednoga sina i dvije kćeri, te raspoložio usmenom oporukom sa cijelom svojom imovinom, sastojećom se poglavito od nepokretnina u površini od 13 jutara 494 četv. hvati, — onamo, da svako

kćeri (K. ud. F. i E. J.) pripada 3 stara jutra i 200 kruna dakle obim kćerima ukupno 6 jutara i 400 kruna, a sve ostalo sinu I. J.; — vidiv, da iz ovoga raspoloženja proizlazi, da je ostavitelj hotio svoga sina pogodovati naprama kćerima, namjenivši sinu kao nasljedniku veći dio ostavine, — vidiv, da po § 568 o. g. z. sudbeno proglašeni razmetnik može posljednjom voljom razredjivati samo sa polovicom imovine, dok druga polovica pripada zakonitim nasljednicima, a da zakon ne pravi razlike, da li razmetnik raspolaže u korist svojih zakonitih nasljednika ili u korist trećih osoba; — vidiv, da je prema tomu S. J. mogao oporučno raspolagati samo sa polovicom svoje imovine, te će se o toj polovici raspraviti u smislu te oporuke, dok će se o drugoj polovici raspraviti sa zakonitim nasljednicima, medju koje spada i I. J.; — vidiv, da po ostavitelju S. J. odredjena opterećenja ostavine zapisom u korist K. F. i E .J. mogu teretiti samo onu polovicu ostavine, kojom je mogao slobodno raspolagati, a pošto je pokojnik tim zapisima opteretio cijelu ostavinu, to će prema toj namisli § 558. o. g. z. i s obzirom na gore rečenu oporučiteljevo ovlaštenje raspolagati samo sa polovicom imetka, i ovi tereti doći do namirenja samo u razmjernom dijelu naime u polovici, kako je to banski stol u svojim razlozima pravilno istaknuo; — vidiv, da prema tomu ne postoji bojazan, istaknuta po I. J. u pravnim lijekovima, da će se izigrati volja oporučiteljeva tim, da će njemu, koj je očito po ostavitelju pogodovan, manje pripasti od njegovih sestara; — vidiv, da se prema gornjem u obrazloženju žalbe K. F. u pogledu njezina zapisa, koji dolazi samo u polovici do namirenja, ukazuje neosnovanim; — vidiv, da prema §§. 534. i 799. o. g. z. nema zapreke, da se jedan nasljednik može očitovati stranom na temelju oporuke a stranom na temelju zakona, kako će to vrijediti u ovom slučaju za I. J., a da ne ima ni zapreke, da jedan nasljednik prihvati nasljedstvo na temelju zakona i da prihvati zapis na temelju oporuke (§§ 648. i 554. ogz.), što napose vrijedi za K. F.; — vidiv, da su s ovih razloga i u gornjem smislu opravdane rješidbe nižih sudova i da ne predleže ništavosti ni očite protuzakonitosti (§. 16. izvpp.), dok se ne dira u nagodu, sklopljenu medju I. i E. J. (zapisnik od 24. januara 1920. br. 753/gr.) — našao je utok sa ništovnom žaobom pravije izvanredni previdni utok I. J. kao i izvanredni previdni utok K. F. rodj. J. otputiti.

Društvene vijesti.

Upravni odbor Pravničkoga društva u Zagrebu zaključio je, da se redovita glavna godišnja skupština društva održi u nedjelju dne 25. ožujka u 9 i pol sati prije podne u prostorijama, koje će se objaviti pravodobno u dnevnim novinama.

Dnevni red skupštine bit će ovaj:

1. Pozdrav i predavanje predsjednika prof. dra. L. Polića;
2. Izvješće tajnika i blagajnika o radu upravnoga odbora;
3. Izvješće pregledatelja računa;
4. Izbor dvojice pregledatelja računa i njihovih zamjenika;
5. Izbor predsjednika i upravnoga odbora (18 članova).
6. Predlog o povišenju članarine za članove društva nečinovnike:
7. Eventualija. (Prema §-u 14. društvenih pravila eventualni predlozi članova mogu samo onda doći na dnevni red skupštine, ako budu upravnom odboru podneseni pismeno bar 8 dana prije glavne skupštine. Tiču li se ti predlozi promjene pravila, imaju osim po predlagatelju biti potpisani još po petorici članova).

Literatura.

Hofmannsthal unter Mitarbeit von Frankl — Reitlinger: Der deutsche u der österr. Friedensvertrag. Wien — Warnsdorf — Leipzig. Verl. Ed. Strache (Prik. Gerichts-Zeitung, 1920. br. 2).

Holldack, Grenzen der Erkenntnis ausländischen Rechts. Leipzig, Meiner, 1919. ,

Klinghardt, Systematische Übersicht über sämtliche Bestimmungen des Versailler Friedensvertrages v. 28. Juni 1919. nebst Rheinlandabkommen. Ein Führer durch den Friedensvertrag. Berlin, Stilke, 1921.

Lambert, Pax economica. La liberté des échanges internationaux, fondement nécesaire et suffisant de la paix universelle et permanente. (Contribution à la recherche des solutions de quelques questions importantes de mon temps et de tous les temps, II.). Paris, Alcan, 1920.

Lersner, Versailles! Volkskommentar des Friedensdiktats. Berlin, Verl. f. Politik u. Wirtschaft, 1921.

Lange, Histoire de l'Internationalisme, I (Publications de l'Institut Nobel Norvégien, Tome IV) (Ocj. Zeitschr. f. öff. R., II/3. u. 4., 1921, str. 450).

Lammasch, Völkermord oder Völkerbund. Haag, Nijhoff, 1920

Lansing, Die Versailler Friedensverhandlungen. Berlin, Hobbing.

Montiju, Ein neues Völkerrechtsprinzip. Haag, Bellinfante, 1919. (Ocj. Zeitschr. f. öff. R. II/3 u. 4, 1921, str. 451).

Melville, Vermittlung u. gute Dienste in Vergangenheit u. Zukunft. Gotha, Perthes, 1920. (Prik. Zeitschr. f. öff. R., II/3 u. 4, 1921, str. 451).

Rapallski ugovor. (Zbirka zakona, prir. Niketić, sv. 35, ćir.). Beograd, 1921.

Recueil des décisions des Tribunaux Arbitraux Mixtes institués par la Traités de Paix, Paris, Librairie de la Société du Recueil Sirey.

Scelle, Le pacte des Nations et sa liaison avec le Traité de paix. Paris, Libr. du Recueil Sirey, 1919. (Prik. Revue d' ec. polit. 35 g., br. 2, 1921.

Scholz, Privateigentum im besetzten u. unbesetzten Feindesland unter besonderer Berücksichtigung der Praxis des Weltkrieges. Berlin, Liebmann, 1919. (Ocj. Zeitschr. f. öff. Recht, II/3 u. 4, 1921, str. 446).

Strupp, Das völkerrechtliche Delikt, Handbuch d. Völkerrechtes, herausg. von Dr. Stier-Somlo, III B., I Abt. a., Verlag Kohlhammer, 1920. (Ocj. Zeitschr. f. öff. Recht, II/3 u. 4, 1921, str. 444).

Travers, Le droit pénal international et sa imse en veuvre en temps de guerre. Tome I: Principes. — Règles générales de compétence des lois repressives. Paris. Librairie de la Société du Recueil Sirey.

Völkerrechtl. Urkunden des Weltkrieges, herausg. v. Th. Niemeyer u. K. Strupp, IV. B.; Ver. St. von Amerika. Unterseebootkrieg. Friedensaktionen, herausg. v. Niemeyer, Jahrbuch des Völkerrechts,

VI. B. München-Leipzig, Duncker & Humboldt, 1920. (Prik. Zeitschr. f. öff. R. II/3 u. 4, 1921, str. 447.).

Wolzendorff, Die Lüge des Völkerrechts . . . Leipzig 1920. Der Neue Geist-Verlag.

— Deutsches Völkerrechtsgedanken, München 1919. Musarion-Verlag (Oboje prik. Archiv des öff. Rechts, 40 B. 2 H, str. 249).

Wolff, Privatrechtliche Beziehungen zwischen früheren Feinden nach dem Friedensvertrage, 1921.

Wassermann, Die Behandlung des unlauteren Wettbewerbs im Friedensvertrag. Berlin-Leipzig, Rothschild, 1920.

Wynen, Die Rechts- u. insbesondere die Vermögensfähigkeit des apostolischen Stuhles nach intern. Recht (Das Völkerrecht, herausg. v. Ebers, H 8/9), Freiburg, Herder & Co, 1920.

Zorn, Deutsches Gesandschafts- u. Konsularrecht. Handbuch des Völkerrechts, herausg. von Prof. Stier-Somlo, 2. B., 3. Abt. 1920, Verl. Kohlhammer (Ocj. Zeitschr. f. öff. R., II/3 u. 4, 1921, str. 448).

Zakon o konkordatu izmedju Srbije i sv. stolice u Rimu. (Zbirka zakona, prir. Niketić, ćir.) Beograd, Kon, 1921. — 1.50 din.

VII. Državno, upravno, socijalno pravo, i t. d.

Andreani, Saggi critici sulla legislazione sociale in Italia. Con prefazione di G. Salvemini. Roma »La Voce« 1920.

Aereboe, Vergangenheit und Zukunft der Löhnungsmethoden in der deutschen Landwirtschaft. (Betriebswirtschaftliche Vorträge aus dem Gebiet der Landwirtschaft. 5). Berlin, Parey, 1920.

POZOR ČLANOVI I PRETPLATNICI! — Umoljavaju se gg. članovi i pretplatnici »Mjesečnika«, da izvole zaostalu članarinu i pretplatu za god. 1921. i god. 1922. što prije uplatiti, ako to dosele učinili nisu, da se uzmogu urediti društveni računi. Uplaćivati se može putem I. Hrvatske štedionice u Zagrebu, budi neposredno društvenomu blagajniku gosp. Franji Podgajskomu, Zagreb Boškovićeva ulica 2. Šiljanjem članarine i pretplate poštom na ovaj način imadu gospoda članovi i pretplatnici u rukama odmah i potvrdu. Članovi i pretplatnici, koji na ovaj način ne uplate članarine i pretplate, mogu to učiniti putem naših povjerenika. Zagrebački članovi naročito odvjetnici, suci i odvjetnički perovodje mogu plaćati članarinu takodjer sudbenom pristavu g. dru. Hircu, koji se izjavio spremnim preuzimati članarinu za društvo. Godišnja je članarina za javne činovnike svih struka i odvjetničke perovodje 120 K, za članove ostalih zvanja 240 K. Novi članovi plaćaju kod pristupa u društvo još upisninu od 20 K. Za javne je urede pretplata 250 K na godinu. Članarina i pretplata plaća se unaprijed i to po volji na jednom ili u polugodišnjim ili četvrtgodišnjim obrocima. Dužnost je svih članova, da redovitim plaćanjem članarine omoguće izdavanje »Mjesečnika«. Isto tako je dužnost svih pravnika, da budu članovi društva, da uzmognu kao takovi dobivati ovaj naš pravnički list bez kojega ne bi smio da bude nijedan naš pravnik. Ako svi naši pravnici sdušno vrše tu dužnost, moći će »Mjesečnik« i kraj sadanjih velikih štamparskih troškova redovito izlaziti, što više moći će se njegov opseg i povećati.

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA
U ZAGREBU.

Osnovana godine 1845. Osnovana godine 1845.

Dionička glavnica 120,000.000 kruna.
Pričuve . . . 70,000.000 kruna.
Ulošci preko . 1.000,000.000 kruna.

BRZOJAVNI NASLOV: PRAŠTEDIONA, ZAGREB.

PODRUŽNICE: Beograd, Bjelovar, Brod na Savi, Celje, Crikvenica, Čakovac, Daruvar, Delnice, Djakovo, Gjurgjevac, Ilok, Karlovac, Kraljevica, Križevci, Nova Gradiška, Mitrovica, Ogulin, Osijek, Požega, Rijeka, Senj, Sisak, Sušak, Sv. Ivan Zelina, Subotica, Varaždin, Velika Gorica, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Zemun. ISPOSTAVE: Osijek d. g., Vinica.

Mjenjačnica u Zagrebu u vlastitoj palači.

Prima uloške na uložne knjižice i na tekući račun. Eskomptira mjenice i devize. — Prima na inkaso tu- i inozemne mjenice. — Izdaje 4½% založnice i 4½% komunalne obveznice, koje imadu oprost od poreza, pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost. — Kupuje i prodaje valute i devize. — Izdaje čekove i kreditna pisma, te obavlja isplate na temelju akreditiva na sva tu- i inozemna mjesta. — Podijeljuje hipotekarne zajmove na kuće i nekretnine. — Obavlja burzovne naloge savjesno i kulantno. — Posreduje kod predoznaka iz Amerike u tuzemstvo.

Tisak „Tipografija", grafičko-nakladni zavod d. d., Zagreb.